

TARTU ÜLIKOOL

Sotsiaalteaduste valdkond

Johan Skytte poliitikauuringute instituut

Annika Laimets

**Hargmaiste ettevõtete mõju rahvusvahelises poliitikas:
sihtriigi sõltuvus doonorriigi kapitalismi mudelist**

Magistritöö

Juhendaja: Raul Toomla, Ph.D

TARTU 2016

Olen koostanud töö iseseisvalt. Kõik töö koostamisel kasutatud teiste autorite tööd, põhimõttelised seisukohad, kirjandusallikatest ja mujalt pärinevad andmed on viidatud.

Olen nõus oma töö avaldamisega Tartu Ülikooli digitaalarhiivis DSpace.

.....
/Annika Laimets /

Hargmaiste ettevõtete mõju rahvusvahelises poliitikas: sihtriigi sõltuvus doonorriigi kapitalismi mudelist

Pealkiri inglise keeles: *Influence of Multinational Companies on International Politics: Effect of Model of Capitalism of Donor Country on Host Country*

Autor: Annika Laimets

Juhendaja: Raul Toomla, Ph.D

Aasta: juuni 2016

Töö originaalkeel ja maht: eesti (67 lk)

MAGISTRITÖÖ

Magistritöö uurib, kuidas investeeringud hargmaiste ettevõtete päritolu- ehk doonorriigist mõjutavad nende sihtriike. Teema on oluline, sest enamasti on akadeemiline kirjandus keskendunud kaubandusele ja rahvusvahelistele investeerimislepetele ning välismaiste otseinvesteeringute (VOI) mõju on vähem uuritud. Magistritöö meetod on mitmemuutujaline vähimruutude regressioon, kus muutujateks Fraser Institute'i ja Heritage Foundationi majandusvabaduse indeksid, Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste indeks, Gini indeks, Freedom House'i indeks, rahvamajanduse kogutulu ning VOI vood. Tugev seos leiti Freedom House'i indeksi ja Gini indeksi muutumise vahel; VOI sissevoogude kasv ei mõjuta majandusvabaduse indeksi tõusu; erinevus angloameerika ja kontinentaalse kapitalismi mudeli vahel esineb Gini indeksi puhul, kuid mitte ametiühingute muutuja puhul. Pea kõik regressioonanalüüsid näitasid statistiliselt olulisi tulemusi, kuid seletasid vähe muutujate varieeruvusest. Seega peaks teemat edasi uurima, mudelit tuleks täiustada või valimit laiendada, et täpsemalt ennustada seoseid muutujate vahel ning VOI mõju sihtriigile.

Märksõnad: hargmaised ettevõtted, välismaised otseinvesteeringud, angloameerika ja kontinentaalne kapitalismi mudel

Minu ema Tiinale ja vanaema Virgele tingimusteta toetuse eest

LÜHIKOKKUVÕTE

Magistritöö uurib, kuidas hargmaised ettevõtted mõjutavad rahvusvahelist poliitikat, analüüsides välismaiste otseinvesteeringute mõju sihtriigile vastavalt sellele, kas doonorriik kuulub angloameerika või kontinentaalsesse kapitalismi mudelisse.

Teoreetiline osa seletab kõigepealt põhilised mõisted, selgitab välismaiste otseinvesteeringute liike ja erinevust teistest investeeringute viisidest ning tutvustab riikide jaotamist kapitalismi mudelitesse. Teine peatükk koondab varem avaldatud uurimused ning tutvustab magistritöö olulisust hargmaiste ettevõtete tegevuse mõju poliitilise mõõtmise analüüsimisel. Seejärel defineerib töö indikaatorid, uuritava ajavahemiku ning valimi. Analüüsitavad muutujad on Fraser Institute'i ja Heritage Foundationi majandusvabaduse indekseid, Gini indeksi ja Fraser Institute'i kollektiivlääbirääkimiste allindeksi muutumine aastatel 2001–2012, millest on kättesaadavad kahepoolsete investeeringute andmed Ameerika Ühendriikidest ja Saksamaalt ehk angloameerika ja kontinentaalsest kapitalismi süsteemist. Kolmas osa näitab regressioonanalüüsi tulemusi ja järeldab, et välismaised otseinvesteeringud üksi ei suuda seletada muutusi majandusvabaduse indeksites ja sotsiaalse heaolu näitajates ega erinevusi ettevõtete päritolus ühest või teisest kapitalismi mudelist.

SISUKORD

LÜHIKOKKUVÕTE	5
KASUTATUD LÜHENDID.....	7
SISSEJUHATUS	8
1. TEOREETILINE TAUST.....	12
1.1. Välismaised otseinvesteeringud	13
1.2. Üleilmastumine ja hargmaised ettevõtted	18
1.3. Ühtse VOI regulatsiooni loomine.....	21
1.4. Hargmaise ettevõtte käitumine sihtriigis	24
1.5. Kapitalismi mudelid	26
2. HARGMAISTE ETTEVÕTETE MÕJU EMPIIRILINE ANALÜÜS	30
2.1. Välismaiste otseinvesteeringute mõjud sihtriigile.....	31
2.2. Indikaatorid ja muutujad	36
2.3. Meetod.....	40
2.4. Valim	41
3. VÄLISMAISTE OTSEINVESTETEERINGUTE DOONORRIIKIDE POLIITILISED MÕJUD SIHTRIIKIDELE	45
3.1. Tulemused	45
3.1.1. Majandusvabadus	47
3.1.2. Kollektiivläbirääkimised	50
3.1.3. Sissetulekute ebavõrdsus.....	51
3.2. Järeldused ja arutelu	53
KOKKUVÕTE.....	56
ALLIKAD	58
SUMMARY	64
LISAD	66
Lisa 1	66

KASUTATUD LÜHENDID

ASEAN	Association of Southeast Asian Nations – Kagu-Aasia Maade Assotsiatsioon
HME	hargmaine ettevõtte (MNE/MNC)
ILO	International Labour Organisation – Rahvusvaheline Tööstööbüroo
IMF	International Monetary Fund – Rahvusvaheline Valuutafond
ITUC	International Trade Union Confederation – Rahvusvaheline Ametiühingute Konföderatsioon
KRT	rahvamajanduse kogutulu (GNI)
MERCOSUR	Mercado Común del Sur – Lõuna Ühisturg
NAFTA	North American Free Trade Agreement – Põhja-Ameerika Vabakaubanduslepe
OECD	Organisation for Economic Co-operation and Development – Majanduskoostöö ja Arengu Organisatsioon
SKP	sisemajanduse koguprodukt (GDP)
TNI	Transnationality Index – rahvusvahelisuse indeks
UNCTAD	United Nations Conference on Trade and Development – ÜRO Kaubanduse ja Arengukonverents
UK	United Kingdom – Ühendkuningriik
USA	United States of America – Ameerika Ühendriigid
USD	USA dollar
VOI	välismaised otseinvesteeringud (FDI)
ÜRO	Ühinenud Rahvaste Organisatsioon

SISSEJUHATUS

1980ndate keskpaigast on suurem osa arengumaid, hiljem ka siirderiike, muutunud järjest avatumaks välismaistele otseinvesteeringutele (VOI), oodates kasu sihtriigile. Teise maailmsõja järel hakati hargmaistelt ettevõtetelt saadavat abi järjest enam nägema kui võimalust meelitada oma riiki kapitali, mis edendaks arenguvõimalusi ja töökeskkonda, ligipääsu tehnoloogiale ja oskustele ning välisturgudele (UNCTAD 2009, 1). Selle tulemusena hakati varasemaid piiravaid eeskirju ja institutsioone asendama uutega, mis tõmbaks ligi välismaiseid otseinvesteeringuid. Samamoodi on kasvanud kaubandus- ja investeerimislepete sõlmimine ning akadeemilise kirjanduse hulk nende kohta. 2000ndate aastate algusest on VOI sissevood aina kasvanud (UNCTAD 2011, 3), jõudes 2006. aastaks enam kui kolme triljoni USA dollarini, ületades välismaised portfelliinvesteeringud ning ametliku arenguabi mitmekordselt.

Käesolev magistritöö väidab, et nendest arengutest tekkinud jõujooned on jaganud maailma eri kapitalismi mudelitest riikide vahel ning ettevõtte päritolu teatud mudeli riigist mõjutab investeeringute sihtriiki tütarettevõtete kaudu poliitikat endaga sarnasemaks muutma. Erinevalt palju uuritud kaubandus- ja investeerimislepetest või tütarettevõtete käitumisest, vaatab magistritöö turuväliste, sotsiaalsete ja poliitiliste indikaatorite muutumist. Magistritöö olulisus ja aktuaalsus seisnebki uues vaatenurgas, kus vaadeldakse välismaiste otseinvesteeringute doonorriigi mõju sihtriigile sõltuvalt kapitalismi mudelist.

Hargmaised ettevõtted defineeritakse kui teatud kodumaalt pärit rahvusvahelised firmad, millel on tütarettevõtteid vähemalt ühes teises rahvamajanduses (Gilpin 2001, 278). Vaieldakse, kas hargmaisel ettevõttel on üldse päritolu, millest lähtuvalt saaks tema käitumist ennustada. Mitmed autorid (Dunning ja Lundan 2008, Ohmae 1990, Strange 1992) usuvad, et kaubanduse ja investeeringute kasvu ning üleilmastumise tagajärjel on ettevõtted pigem iseseisvad kodumaast. Teised (Pauly ja Reich 1997, Doremus et al 1999, Hymer 1976, Dicken 2007) vastavad, et vaatamata piiride hägustumisele rahvusvahelises majanduses on ettevõtetel iseloomulikud jooned, tavad, reeglid jm, mis näitavad nende kuulumist kodumaa majandussüsteemi. Ei saa siiski

üldistada, et kõik ühest riigist pärit ettevõtted käituvad samamoodi, kuid magistritöö lähtub nende kuulumisest kapitalismi mudelitesse ning viimaste tunnustest.

Hargmaised ettevõtted viivad arengu ja kasvu kindlustamiseks endale tütarettevõtteid ja teisi investeeringuid välisriikidesse. Välismaisteks otseinvesteeringuteks nimetatakse investeeringuid, mis tehakse väljapoole kohalikku majandussüsteemi ning mis loovad eelduse pikemaajaliseks seoseks, mille eesmärk on omada kontrolli või avaldada mõju välismaise ettevõtte juhtimise või korralduse üle vähemalt 10%lise osalusega. VOI ei tähenda ainult esmast, ühekordset investeeringut, vaid ka kõiki järgnevaid kapitalitehinguid doonorriigi ettevõtte ja sihtriigi tütarettevõtte vahel (IMF 2003). Tähendab, välismaistel otseinvesteeringutel on alati ka doonor- ehk päritoluriik ja sihtriik. Magistritöö tutvustab lähemalt VOI liike ehk vertikaalseid ja horisontaalseid või vastavalt uusi varasid ja uusi turgusid otsivaid investeeringuid ning seletab VOI erinevusi ametlikust arenguabist ja portfelliinvesteeringutest.

Kasvades püsivalt kiiremini kogu maailma sisemajanduse koguproduktist ja rahvusvahelisest kaubandusest, on VOI muutunud määravaks otsustajaks rahvusmajandustele ning on paljudele riikidele ekspordist olulisem müügikanal välismaistele klientidele (Cohen 2007, 254). Erineva ajaloolise tausta ja kogemuste ning majandusliku arengu ja ideoloogiate tõttu suhtuvad osa riike välismaistesse otseinvesteeringutesse kahtluse ja usaldamatusega, teised on kogu majanduskasvu strateegia selle ümber üles ehitanud (Cohen 2007, 257).

Saavutamaks VOI-põhist majanduskasvu, peab sihtriik olema võimeline nii VOI sissevoogusid ligi tõmbama kui sellest tulenevatest kõrvalmõjudest kasu lõikama (Dunning ja Lundan 2008, 318). Magistritöösse kaasatud kapitalismi mudelid erinevad lähenemise poolest kasumi saamiseni ning töötajate heaolusse. Angloameerika liberaalne *laissez-faire* suund, mida esindavad Ameerika Ühendriigid, peab olulisimaks osanike tulu. Kontinentaalne kapitalismi mudel, mida esindab magistritöös Saksamaa, asetab rohkem rõhku ettevõtete sotsiaalsele ja ühiskondlikule vastutusele ning huvirühmade ehk laiema grupi, keda ettevõtte tegevus ja edukus mõjutavad, tulule. USA valitsus sekkub turu toimimisse harva, võrreldes saksa süsteemiga kuulub vähe töötajaid ametiühingutesse ja sissetulekute ebavõrdsus on kõrge. Magistritöö analüüsib sellest lähtuvalt Fraser Institute'i kollektiivlääbirääkimiste indeksi ja sissetulekute

ebavõrdsust mõõtvat Gini indeksi ning kahe majandusvabaduse indeksi – Fraser Institute'i ja Heritage Foundationi – muutumist koos välismaiste otseinvesteeringute sissevoogude muutumisega. Magistritöö hüpoteesid eeldavad, et majandusvabaduse indeks tõuseb igasuguse VOI sisse voo puhul, kuid kollektiivlääbirääkimiste ja Gini indeksid käituvad erinevalt vastavalt VOI päritolust angloameerika või kontinentaalsest kapitalismi mudelis.

Igal indeksil on erinev koostamise metodoloogia, töös seletatakse neid esmalt täpsemalt. Seejärel tutvustatakse analüüsi meetodit – mitmemuutujaline vähimruutde regressioon, kus sõltuvad muutujad on doonorriikide mõju jälgivad indikaatorid ehk majandusvabaduse indeksid, Gini indeks ning kollektiivlääbirääkimiste allindeks. Sõltumatud muutujad on välismaiste otseinvesteeringute summad päritolu kaupa ning kontrollmuutujad Freedom House'i indeks ja rahvamajanduse kogutulu suurus ehk riigi jõukuse mõõdik.

Pea kõigi muutujate ja isegi välismaiste otseinvesteeringute voogude kohta on keeruline täpseid ja usaldusväärseid andmeid saada. Näiteks on üsna lihtne leida, kui palju konkreetse riiki konkreetsetel aastatel VOId sisse voolas, aga väga keeruline leida, millised summad tulid millisest doonorriigist. Lisaks ei klapi sisse- ja väljavood tihti omavahel eri riikides kasutatud eri metoodika tõttu. Magistritöö andmestiku kogumiseks uuriti ka OECD, Eurostati ja ILO andmebaase aga kõige järjepidavamalt on andmed kättesaadavad Maailmapanga ja UNCTADi iga-aastastest raportitest ja andmebaasidest. Ka Gini indeksi ja rahvamajanduse kogutulu andmed on võetud Maailmapanga andmebaasist. Heritage Foundationi, Fraser Institute'i ja Freedom House'i indeksite andmed koos indeksi koostamise metoodikaga olid lihtsasti kättesaadavad iga organisatsiooni kodulehel.

Valimi ehk uuritavate investeeringute sihtriikide kogumi moodustavad Maailmapanga andmetel rahvamajanduse kogutulu *per capita* järgi madalamasse keskmisse sissetulekute gruppi kuuluvad 27 riiki. Kaasati riigid, mille kohta olid olemas ka UNCTADi andmed kahepoolsete VOI voogude kohta, ehk kui palju milline riik neisse investeeris. Viimased andmed olid kättesaadavad vähestelt riikidelt, kõige täiuslikumad

olid VOI väljavoogude summad Ameerika Ühendriikidest ja Saksamaalt aastatel 2001–2012 ning sellest tuleneb ka magistritöö analüüsivahemik nendel aastatel.

Kuna ettevõtted ise võivad olla nõ rohkem või vähem hargmaised, investeeringute kohta pole andmed täpsed ja võivad riigiti erineda ning majandusvabaduse koondindeksid hõlmavad peale uuritavate indikaatorite veel palju muutujaid, ei saa magistritöös koostatud mudel seletada kogu nähtust, ja teemat tuleks edaspidi kindlasti veel uurida.

Käesolev töö koosneb kolmest osast. Esimeses antakse ülevaade põhimõistetest, hargmaiste ettevõtete ja välismaiste otseinvesteeringute tekke- ja ajaloost ning täpsustatakse mõisted. Teine peatükk vaatab kõigepealt põgusalt varasemaid uurimusi välismaiste otseinvesteeringute seostest tööturu, kaubanduse ja rahvusvahelise õigusega ning tutvustab seejärel indikaatoreid ja meetodit käesoleva magistritöö uurimisküsimuse tõestamisel. Kolmas osa esitab tulemused ja järeldused ning võimalused teema edasiseks uurimiseks.

1. TEOREETILINE TAUST

Hargmaiste ettevõtete (HME) kasvav tähtsus on sügavalt muutnud maailma majanduse ülesehitust ja toimimist. Kuna nad kontrollivad suurt osa maailma investeerimiskapitalist, tehnoloogiast ja ligipääsust turgudele, on HMEd muutunud olulisteks tegutsejateks mitte ainult rahvusvahelises majanduses, vaid ka rahvusvahelises poliitikas (Gilpin 2001, 290).

Nii riikide kui ettevõtete vaheliste suhete laienemine ülemaailmsele tasemele on tekitanud süsteemi, mida võib kutsuda rahvusvaheliseks või ülemaailmseks poliitikaks. Nende kahe mõiste erinevus seisneb selles, keda peetakse peamiseks tegutsejaks. Gilpini realistliku teooria järgi on tegutsejaks rahvusriigid, sealjuures küll tunnustades HMEde, mittetulundusühingute ja rahvusvaheliste organisatsioonide rolli (2001, 16). Talle vaidleb vastu Strange (1992), väites, et senine akadeemiline kirjandus on liigselt keskendunud riikide vahelisele korrale ja territoriaalvaidlustele, ja selmet uurida riigi käitumise mõju teisele riigile, peaks keskenduma ühiskondlike rühmade, põlvkondade, soorollide erinevustele ning arvestama ka ettevõtete tegutsemissektoriga. Käesolev magistritöö liidab mõtteid mõlemast lähenemisest, sest eeldab, et HMEde strateegiad sihtriikide valikuks mõjutavad rahvusvahelise poliitika arengut, kuid peab peamiseks otsustajaks siiski riike, sest ettevõtted sõltuvad päritoluriigi majanduse mudelist.

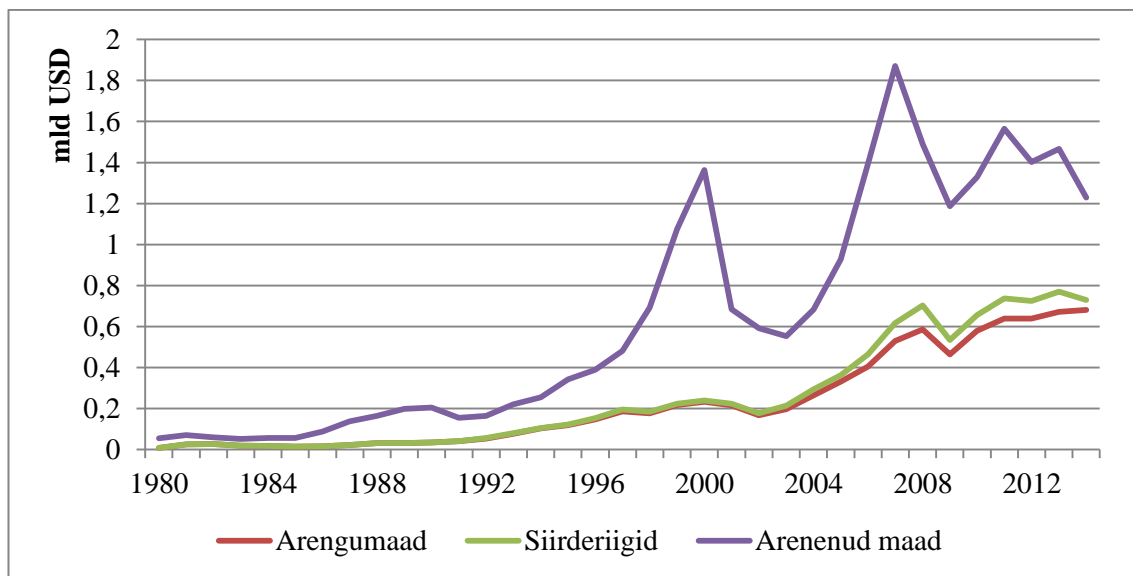
Üleilmastunud ettevõtete võimuses on otsustada kaubanduse ja tööstuse paigutamise, tehnoloogia leviku ja seega mitmete riikide majandusliku, poliitilise ja sotsiaalse heaolu üle (Gilpin 2001, 290). Dreyhaupt (2006, 223) viitab samuti Gilpinile, seletamaks HMEde ja sellega koos välismaiste otseinvesteeringute kasvu Teise maailmasõja järgsel perioodil. Pidades rahvusriiki peamiseks tegutsejaks rahvusvahelistes majandusküsimustes, ja rahvuslikke majandussüsteeme ettevõtete juhtivaks jõuks, on need seotud Ameerika Ühendriikide tõusuga domineerivaks poliitiliseks ja majanduslikuks jõuks maailmas, või vähemasti lääne mõjusfääris. „Hargmaised

ettevõtted ei saaks eksisteerida neid soosiva rahvusvahelise poliitilise korra ja dominantse jõuta, kelle majanduslikud ja julgeolekuhuvid pooldavad avatud ja liberaalset rahvusvahelist majandust“ (Gilpin 2001, 288). Teised riigid järgisid USA majanduslikke, poliitilisi ka julgeolekuhuvisid, mis sundis liitlastele peale režiimi, mis oli olemuselt kaldu hegemoni poole (Dreyhaupt 2006). Koos uudse olukorraga tekkis ka akadeemilist kirjandust (Hymer 1976, Vernon 1971), mis analüüsis HMEde ja nende leviku mõju. 1970ndatest aastatest muutus kogu maailma majanduse olukord põhjalikult – toimusid Deng Xiaopingi majandusreformid, neoliberalismi laine Lääne-Ameerikas, Nõukogude liidu lagunemisest tekkinud muutused ja avanemine. 1970-80ndatel olid sihtriigid, eriti kommunismi- ja arengumaad, tihti VOI vastased, kuid 1990ndate majanduse üleilmastumise algusega muututi investeeringutele järjest vastuvõtlikumaks. Võib-olla seepärast, et rahvusvahelised lepped ja soodustused nõudsid seda, võib-olla seepärast, et riigid hakkasid tõepoolest uskuma vabaturumajanduse võimesse parandada nende elujärge (Calvano 2008). 1990ndateks oli riike, kuhu HMEd saaksid areneda, palju juurde tulnud (Rodriguez, et al. 2006). Ülemaailmsete välismaiste otseinvesteeringute maht kasvas plahvatuslikult.

1.1. Välismaised otseinvesteeringud

Välismaised otseinvesteeringud (VOI) kui erakapitali liikumine, mis loob emafirmale vähemalt 10-protsendilise osaluse ettevõttes, mis asub väljaspool tema kodumaad, tekkis olemuselt juba mitusada aastat tagasi. VOI tasemed tõusid jõudsalt Teise maailmasõja järel Ameerika Ühendriikide juhtimisel ning peamiselt arenenud maade vahel (Biglaiser ja Staats 2010, 509).

Sealt edasi on VOI jätkanud tõusuteel ning levinud arengumaadesse, Ida-Euroopasse ja Aasiasse, ning ka vähimarenenud riikidesse. Alates 1980-ndatest on kogu maailma VOI sissevood kasvanud u 50 miljardilt 3,5 triljonini (Maailmapank, *World DataBank World Development Indicators* 2016).

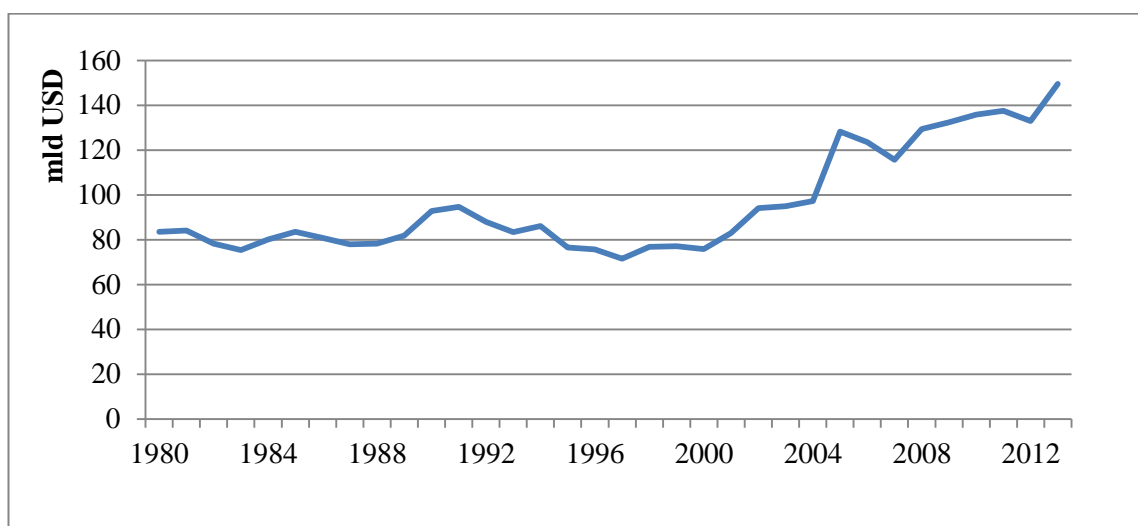

Joonis 1. VOI sissevood, kogu maailm, mld USD, kohandatud tänapäevaste valuutakurssidega. Allikas: (UNCTAD Interactive Database of FDI Statistics 2015)

VOIks nimetatakse seega investeeringut, mis tehakse väljapoole kohalikku majandussüsteemi ning mis loob eelduse pikemaajaliseks seoseks, mille eesmärk on teataval määral omada kontrolli või avaldada mõju välismaise ettevõtte juhtimise või korralduse üle. Nii IMF kui OECD soovivad 10% piiri pikaajalise huvi määratlemiseks (Dunning ja Lundan 2008).

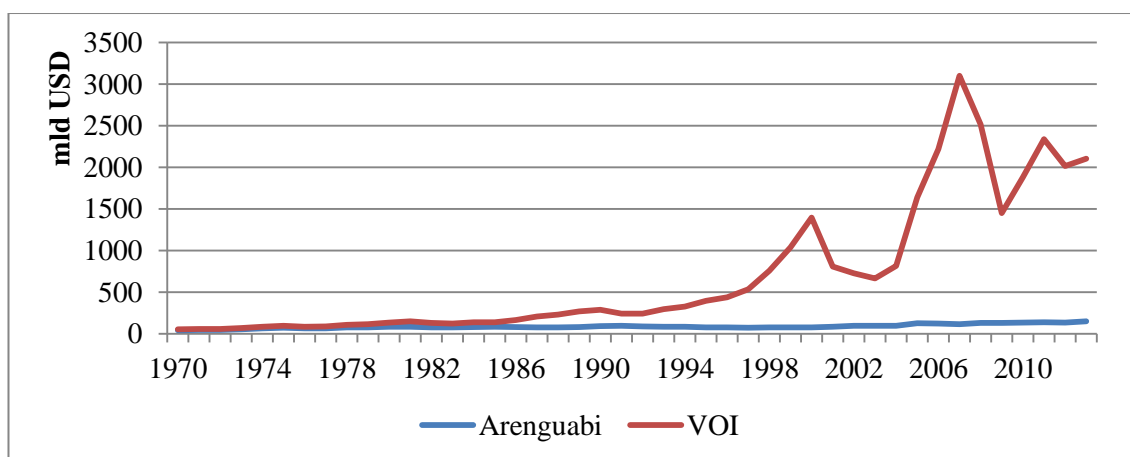
VOI erineb portfelli- ehk kaudsetest investeeringutest kahes olulises aspektis: esiteks, VOI ei hõlma otseselt omandit, sest otseseks investeeringuks vajalik 10-protsendiline osalus ei anna otsustavat kontrolli ettevõtte üle; teiseks, kaudne investimine tähendab ainult finantskapitali paigutamist, VOI aga nii finantskapitali, tootmise, juhtimis- ja muude teadmiste, tehnoloogia, väärtuste ja kultuurinormide ülekannet (Dunning ja Lundan 2008, 7). VOI ei tähenda ainult esmast, ühekordset investeeringut, vaid ka kõiki järgnevaid kapitalitehinguid doonorriigi ettevõtte ja sihtriigi tütar-ettevõtte vahel (IMF 2003). Hymer oli üks esimesi, kes rõhutas nende erinevust doktoritöös (1976), mis analüüsis Ameerika Ühendriikide otse- ja portfelliinvesteeringuid alates aastast 1914 ning leidis, et VOI on pidevalt kasvanud ning kaudseid investeeringuid jäänud vähemaks.

Oluline on teha vahet VOI-l ja ametlikul arenguabil. Arenguabi tähendab investeringuid arengumaadesse, mis kuuluvad OECD Arenguabi komitee avaldatud ametlikku nimekirja. Arenguabi annavad mitmepoolsed agentuurid ja institutsioonid, sh riiklikud ja kohalikud valitsused ning tehingute peamiseks eesmärgiks on arengumaades majandusliku arengu ja heaolu edendamine (Maailmapank 2016).

Joonis 2. Arenguabi sissevood, kogu maailm, mld USD, kohandatud 2012. aasta valuutakurssidega. Allikas: (Maailmapank 2016)

Alates 1980ndate keskpaigast on VOI jätnud ka ametliku arenguabi kaugemale seljataha – arenguabi tasemed on küll tõusnud ligi kahekordseks (vt Joonis 2), kuid võrreldes VOI tõusuga üle kolme triljoni, jäänud üsna stabiilseks (Joonis 3).

Joonis 3. VOI ja ametliku arenguabi sissevood, kogu maailm, mld USD. Arenguabi kohandatud 2012. aasta ja VOI tänapäevaste valuutakurssidega Allikas: (Maailmapank 2016)

VOI liikumise mõõtmine on mõnevõrra keeruline, sest teavet selle kohta koguvad nii ettevõtted ise, doonor- ja sihtriikide valitsused kui rahvusvahelised organisatsioonid nagu UNCTAD, Maailmapank, IMF, ILO, OECD, Eurostat (Dunning ja Lundan 2008, 10), ning igaüks neist erinevalt. Ettevõtte tasemel on üldistavat teavet leida kõige keerulisem, sest selleks on vaja läbi töötada igaühe aastaaruanded. Riigiti on statistika vahel väga hästi kättesaadav ning vahel pigem ebausaldusväärne, olenevalt riigi valitsuse huvidest sellist infot koguda ja jagada. Dunning ja Lundan (2008, 12) hindavad, et USA, UK ja Saksamaa kogutud andmed katavad 85-95% neil tegutsevatest ettevõtetest, kuid hoiatavad arengumaade esitatud samade andmete tõlgendamise eest. Rahvusvaheliste organisatsioonide raportid ja andmebaasid on parim allikas VOIst ülevaate saamiseks ja võrdlemiseks, kuid üldistuse tase teeb jälle raskeks konkreetsete seoste leidmise kahepoolsete VOI liikumiste vahel ning taas peab arvestama riikide esitatud andmete erinevusi. VOI sisse- ja väljavoolu statistilised andmed ei klapi alati omavahel, sest rahvusvahelised organisatsioonid koostavad raportid riikidelt saadud andmete põhjal, kuid neid koostatakse eri metodoloogiad kasutades. Näiteks lisavad osa riike väljavoolu statistikale reinvesteeringut tulud, teised mitte. Riigiti erinevad ka ettevõtete hindamise ja raamatupidamise praktika (UNCTAD 2015). Dunning ja Lundan toovad välja (2008, 12), et aastatel 2000–2002 UNCTADile edastatud andmetes erinesid ülemaailmse VOI sisse- ja väljavood 239 miljardi USD võrra, ehk tervelt 10% kogu selle perioodi VOI väljavoolu summast. Lisaks mõõdetakse nii VOI rahalisi voogusid kui osakuid. VOI osakute kohta kogutakse teavet enamasti ebaregulaarselt küsimustike või valimi põhjal, voogude andmed saadakse maksebilansi statistikast (Dunning ja Lundan 2008, 10). Lipsey (2002) ei soovita nendel põhjustel akadeemilistes töödes voogude ja osakute uurimisele eelistada nt tootmise või tööjõu mõõdikuid, kuid nendib, et need on ainsad laialt kättesaadavad üldistatavad andmed. Siinses magistritöös on läbivalt kasutatud VOI voogude statistikat, sest osakute hulgad akumuleeruvad aastate lõikes; sest uuritakse mitte majanduslikke, vaid poliitilisi mõjusid; ja andmed voogude kohta on Maailmapanga andmebaasis paljudelt riikidelt mitmete aastate kohta valdavalt olemas.

Kuigi investeeringute sihtriigiks on tänapäevaks väga paljud nii industrialiseeritud kui arengumaad, võib HMEde tehnoloogia ning teadus- ja arendustegevus jääda keskendunuks ühele või mõnele koduturule (Blomström ja Kokko 1996, 3). VOI saab

seoses sihtriigiga jagada kaheks: horisontaalne ja vertikaalne, või vastavalt uusi turge ja uusi varasid otsivad investeeringud (Cohen 2007, 66). Horisontaalseks nimetatakse VOI, kui sihtriigis luuakse lisandväärtust temale endale, nt kui eksport ettevõtte päritolumaalt, nn originaaltehasest, on kallis, avatakse uus tehas, mis toodab peamiselt sihtriigi tarbijatele. Vertikaalse VOI puhul viiakse lisandväärtus sihtriigist välja – kodumaale tagasi või muudele turgudele. Sihtriigis hakatakse tootma peamiselt tootmiskulude alandamiseks; juhtimine, oskustööd ning teadus- ja arendustegevus jäävad peakorterisse. Levinuim vertikaalse VOI variant on tootmisprotsessi jagamine lõikudeks, millest erinevad osad valmistatakse kahes või enamas tüarettevõttes, mis asuvad kahes või enamas erinevas sihtriigis. Vertikaalne VOI on alates 1980ndatest kiirelt tõusnud tööstuskaupade järjest suureneva keerukuse tõttu, mis nõuab nimetatud tootmisprotsessi jagamist lihtsamateks lõikudeks (Cohen 2007, 77). Juba Hymer (1976) kirjutas, kuidas ettevõtte laienedes jääb juhtiv tuumik kodumaale ja nn perifeerias kasutatakse soodsat tööjõudu ära. Bütthe ja Milner (2008) leidsid, et VOI arengumaadesse on enamasti vertikaalne, osa rahvusvahelisest tootmisahelast, mis ei jäta lisandväärtust sihtriiki. Suurem osa VOI-st on siiski horisontaalne, eelkõige sellepärast, et isegi pärast VOI mahtude suurenemist ja levikut, toimub enamus investeeringutest suurtest rikastest riikidest teistesse suurtesse rikastesse riikidesse (Scheve ja Slaughter 2003).

Muudatused võivad toimuda horisontaalse ja vertikaalse süsteemi sees, nt investeeringute liigutamine ühelt koduturult teisele või laienemine uude, veelgi soodsamasse, riiki. Kui VOI hakkas 1990ndatel liikuma ka Ida-Euroopasse, olid sellel tagajärjed Lõuna-Euroopa tööturul, sest Ida-Euroopas oli odavam tööjõud, suuremad ekspordimahud aga vähem teadus- ja arendustegevust, st Ida-Euroopat oli lihtsam ekspluateerida (Braconier ja Ekholm 2002). Gilpin (2001, 293) juhib tähelepanu, et kuigi suuremad majandused jätkavad üksteisesse investeerimist, keskendutakse ka naabermaadele, luues ülemaailmse kõrval regionaalseid tootmis- ja hankevõrgustikke.

Arengumaade jt väiksemate majanduste juures peab peale VOI mahtude analüüsimist ka lisandväärtust. Tähendab, vaatama peab investeeringu sisu – kui ettevõtte loob sihtriiki nt suure tehase, mille ehituskulud on väga kõrged, on VOI rahalised sissevood sel aastal

väga kõrged. Hiljem võib aga juhtuda, et kuna tehas on automatiseeritud, ei ole seal töölisi vaja ning sihtriigi majandus püsivamat kasu ei saa (Dunning ja Lundan 2008).

Samamoodi seotud 1970ndate VOI tähtsuse tõusuga on kaubanduse ja VOI suhe. Välismaiseid otseinvesteeringuid tuleb kindlasti eristada kaubandusest, kuna need on enam kui lihtsalt kapitali liikumine sihtriiki, kaasates lisaväärtuste ülekannet (Blomström ja Kokko 1996, 2). Peamine küsimus on siiski, kumb tuleb enne – kas kaubanduslepete sõlmimine toob kaasa ka VOI tõusu, või laienevad HMEd uude sihtriiki enne ning kaubavahetus järgneb. Julius (1991): nii nagu 1950-60ndatel tõusis plahvatuslikult kaubanduslepete arv, tõusid 1980- 90ndatel VOI vood. VOIle tuleb seega sama suurt tähtsust omistada ega saa väita, et kaubandussuhted peavad ilmingimata eelnema. Hymer (1976, 81) aga väidab, et vahel saab ettevõtte rahvusvaheline laienemine toimuda ainult siis kui eksisteerib potentsiaalne või tegelik kaubavahetus sihtriigiga, mis võimaldab kontakte ettevõtete vahel enne laienemist.

Kauaaegne debatt on ka, kas VOI ja kaubandus täiendavad või asendavad üksteist. See on poliitika kujundajatele oluline, sest kui need on asendavad, tähendaks kaubanduse piirangute leevendamine VOI vähenemist (Büthe ja Milner 2008, 758). Büthe ja Milneri uurimuse tulemusena leidsid nad püsiva statistiliselt tähendusriikka ja positiivse koefitsiendi kaubanduse ja VOI vahel, mis näitab, et need täiendavad üksteist, vähemalt arengumaades.

Kindlasti aga on kaubandus selgemalt reguleeritud. Maailma Investeerimisraport (UNCTAD 2013) nendib, et tänu WTOle on juhtimisvõrgustik ja kontroll kaubanduse üle olemas, VOId aga juhivad üle 3200 erineva rahvusvahelise investeerimisleppe. Pingutusi välismaiste otseinvesteeringute ülemaailmselt ühtseks reguleerimiseks vaatab peatükk 1.3.

1.2. Üleilmastumine ja hargmaised ettevõtted

Hargmaiseks ettevõtteks (HME) nimetatakse firmat, mis omab või kontrollib osalust lisandväärtusega tegevuses enam kui ühes riigis (Dunning ja Lundan 2008, 3-5). Gilpin (2001, 278) defineerib HME nii: teatud rahvusest ettevõtte, millel on osaliselt või täielikult tütarettevõtteid vähemalt ühes teises rahvamajanduses.

Mõlemad nendivad, et selline definitsioon pole täiuslik, sest ettevõtte võib olla nõ vähem või rohkem hargmaine. Dunning ja Lundan (2008, 3) toovad välja tingimused, mille poolest HMEd võivad erineda, sealhulgas:

- tütarettevõtete arv ja suurus
- riikide arv, kus ettevõtte omab või kontrollib osalust lisandväärtusega tegevuses, nt kaevandused, istandused, tehased, müügipaigad, pangad, kontorid, hotellid
- tütarettevõtete ülemaailmsete varade, tulude, kasumi või tööhõive osakaal emaettevõttest
- juhtkonna või omandi rahvusvahelisuse tase
- „väärtuslikumate“ tegevuste, nt teadus-ja arendustegevuse rahvusvahelisuse tase

Selliseid tingumusi arvestades avaldab UNCTAD alates 1995. aastast iga-aastases Maailma Investeerimisraportis (*World Investment Report, WIR*) juhtivate HMEde rahvusvahelisuse indeksi (*transnationality index, TNI*). Kaasatud on ettevõtted, mis ei tegutse finantssektoris ning mille suurim või vähemalt 10-protsendiline osanik on riik. Indeks koostatakse kolme näitaja põhjal (vt Tabel 3), arvestades kui suur osa ettevõtte varadest, tuludest ja tööjõust asuvad väljaspool kodumajandust.

Ettevõtte	Kodumaa	Varad (mln USD)		TNI
		Välismaised	Kokku	
Volkswagen Group	Saksamaa	176 656	446 555	50
Eni SpA	Itaalia	141 021	190 125	70
Enel SpA	Itaalia	140 396	226 006	67
EDF SA	Prantsusmaa	130 161	353 574	49
GDF Suez	Prantsusmaa	121 402	219 759	40
Deutsche Telekom	Saksamaa	120 350	162 671	62
CITIC Group	Hiina	97 739	703 666	17
Statoil ASA	Norra	78 185	144 741	30
Airbus Group NV	Prantsusmaa	77 614	128 474	72
General Motors Co	USA	70 074	166 344	42
KESKMINE				49,9

Tabel 1. Maailma suurimad HMEd välisvarade järgi 2013. aasta seisuga, mln USD. Allikas: UNCTAD 2015

UNCTADI andmetest selgub, et maailma suurimate hargmaiste ettevõtete rahvusvahelisuse indeks jääb alla 50%, mis tähendab, et napilt üle poole nende varadest, tulust ja töötajatest jäävad kodumaale. Ühtlasi on näha, et suurem osa suurimate välisvaradega HMEdest kuuluvad angloameerika või kontinentaalsesse süsteemi. Saksamaa ja Itaalia on näited kontinentaalsest ning USA angloameerika kapitalismi mudelist, ning Prantsusmaa näitab samuti järjest enam angloameerika mudelile omaseid märke. Tabelis on ainult üks Aasia ettevõtte ning selle TNI on märgatavalt madalam teistest.

Rahvusvaheline Ametiühingute Konföderatsioon aga viib igal aastal ligi 15s riigis läbi 1000 osalejaga küsitluse suurettevõtete kohta. Tulemused näitavad, et HMEsid peetakse riigivalitsuste järel teiseks kõige mõjuvõimsamaks otsustajaks riiklike majandusküsimuste lahendamisel. 29% vastajatest nimetasid suurettevõtteid isegi kõige mõjukamaks otsustajaks, valitsusest ülemuslikuks (ITUC 2012).

Rahvusvaheliste (*transnational*) ettevõtete ajalugu on üsna pikk – juba Hollandi Ida-India Kompaniid, mis asutati aastal 1602, võib selleks pidada. Tollased HMEd olid selgelt mõjuvõimsamad kui tänapäevased, sest juhtisid terveid laevastikke, armeesid, territooriume ja välispoliitikat (Gilpin 2001, 279). Kuigi tänapäeval on HMEde mõjuvõim piiratum, vaieldakse nende haarde ja finantsilise võimekuse efekti üle kodu- ja sihtriigile, sest nende ajalugu on täis seoseid globaalsete tähtsündmustega.

Esimene suur välisinvesteeringute laine toimus Euroopa koloniaalvõimude, eriti Suurbritannia, mõjul. Enne I Maailmasõda keskendusid briti HMEd kaubandusele (nt Briti Ida-India Kompanii) ja tarbekaupade tootmisele ning hõlmasid sellega ligi kolmandiku kogu maailma VOIst. Pärast 1918. aastat hakkasid juba esile tõusma Ameerika firmad, mis tegelesid maavarade kaevandamise või toidutootmisega, nt Ford, General Motors, Coca-Cola ja Heinz. Kolmas VOI tõusulaine, mis viis praeguse plahvatusliku kasvuni, algas kapitalimahukate kõrgtehnoloogiliste ettevõtete tekkega (Doremus, et al. 1999, 79). Ühtlasi hakkasid ettevõtted algselt hoogsalt laienema, et moodustada ühtne blokk esialgu sotsiaalsete ja poliitiliste jõudude vastu, mis üldse viisid Teise maailmasõjani, hiljem ühinedes võitluses kommunismi vastu ja viies piiri „rahvusvahelisuse“ ja „ülemaailmsuse“ vahel väga õhukeseks (Doremus, et al. 1999, 11). Ettevõtete üleilmastumisega kujunesid ka jõujooned riikide vahel, kes soosisid välisinvestoreid ja kes piirasid VOId. Esimeste hulka kuulusid 1930ndatel Ameerika Ühendriigid ja Ühendkuningriik, teised olid Jaapan, Saksamaa, Itaalia (Doremus, et al. 1999, 79); tähendab, need lähenemised olid seotud muudatustega riigikorras ning neid võib pidada aluseks kapitalismi mudelite kujunemisele, millest räägib lähemalt peatükk 1.5. Esmalt aga tutvustab järgnev peatükk rahvusvaheliste organisatsioonide meetmeid VOI reguleerimiseks, sest nagu tsiteerib 2014. aasta raport (ITUC 2014) Rahvusvahelise Ametiühingute Konföderatsiooni peasekretäri Sharan Burrow: „Suurt äri ja suurt rahandust peab taltsutama, muidu riskivad demokraatlikult valitud valitsused majanduslike ja sotsiaalsete otsuste käpiknukkudeks muutumisega.“

1.3. Ühtse VOI regulatsiooni loomine

Hargmaiste ettevõtete tegevuse ja VOI reguleerimiseks on sõlmitud mitmeid riiklikke, kahepoolseid, regionaalseid ja rahvusvahelisi leppeid, kuid üldise kõikehõlmava

regulatsioonini pole jõutud. Kuigi Uruguay voor liikus ühtse leppe sõlmimise suunas, et jõutud siiski VOI rahvusvahelise raamistiku loomiseni (Gilpin 2001, 300). Dreyhaupt (2006, 4) teeb ülevaate, et ka 2000. aasta paiku ei olnud reeglite välja töötamine veel õnnestunud. Läbikukkumisteks peab ta ÜRO Juhiseid Rahvusvahelistele Ettevõtetele, mida üritati luua 1970ndatel-80ndatel ja ka OECD Mitmepoolset Investeerimislepet 1990ndate lõpus. Õnnestunumaks saab pidada regionaalsed leppeid, nagu NAFTA, MERCOSURi, ASEANi ja Andide rühma vabakaubandus- ja raamlepped. Julius (1991, 30) usub, et VOI reguleerimine on oluline nii majanduse arengule kui maksebilansile. Esimene jääb Maailmapanga ja teine IMFi haldusalasse, ja sellest võivadki probleemid tekkida. VOI ei kuulu konkreetselt ühegi organisatsiooni vastutusse ja seepärast ei ole lihtne ühtsed reeglite raamistikku luua. Gilpin (2001, 301) lisab siia, et kuna VOI puudutab otseselt riiklikke majandussüsteeme, kardetakse selle mõju rahvuslikele väärtustele ja majanduslikule iseseisvusele. Seetõttu on riigid, eriti vähemarenenud maad, vastumeelsed alluma rahvusvahelise organi reeglitele ning kardavad Ameerika Ühendriikide ja teiste industrialiseeritud riikide hiigel korporatsioonide kontrolli alla sattumist.

Tänapäevaks on märkimisväärselt rahvusvahelisteks organisatsioonideks VOI reguleerimises OECD ja UNCTAD juhistega HMEdele ja raamistikega rahvusvahelistele investeerimislepetele. UNCTAD (UNCTAD Investment Policy HUB 2016) on võtnud arvukate investeerimislepete süstematiseerimiseks kaheharulise lähenemise: olemasolevate moderniseerimine ja uute loomine nii riiklikul, kahe- ja mitmepoolisel, regionaalsel kui rahvusvahelisel tasemel. Sealjuures peab silmas pidama kõigi osapoolte huve – rakendada rahvusvahelisi investeerimissuhteid jätkusuutliku arengu tagamisel. UNCTAD on investeerimislepete reformi eest seisnud alates 2010. aastast, kinnitas oma käesolevat mandaati juulis 2015 Addis Abeba arengukonverentsil ning jätkab eeloleval suvel Nairobis Maailma Investeerimisfoorumil. Tähendab, rahvusvaheliste investeerimislepete ja VOI regulatsioon on äärmiselt päevakajaline ning samas, alles arenev, teema. UNCTADi Investeerimispoliitika Ülevaatusprogrammi (*Investment Policy Review Programme*) eesmärk on parandada VOI poliitika raamistikku arenevates sihtriikides ning katab seega laia ulatuse välisinvestoritele olulisi teemasid: väliskaubanduse regulatsioon, maksustamine, (mittekodanike) tööhõive, maaomand, konkurentsipoliitika, õigusriigi ja omandiõiguse järgimine, intellektuaalse

omandi kaitse, ettevõtete juhtimise ja raamatupidamise tavad jm (UNCTAD 2009). Samamoodi katab OECD Investeerimispoliitika Raamistik (*Policy Framework for Investment*) kümme olulist teemat investeerimise lihtsustamiseks: investeerimispoliitika, edendamine ja lihtsustamine, kaubanduspoliitika, konkurentsipoliitika, maksustamine, ettevõtete juhtimise tavad, vastutustundliku ettevõtluse poliitika, personali arendamise poliitika ning taristu, finantssektori ja avaliku halduse strateegia. Investeerimispoliitika Raamistik loodi aastal 2006 ning parandati oluliselt aastal 2015, võtmaks arvesse muutusi paljudes ülalmainitud valdkondades. Uus raamistik rõhutab enam väikeste ja keskmise suurusega ettevõtete rolli ülemaailmsetes väärtusahelates, lisatud on soolise võrdõiguslikkuse ja keskkonnasõbraliku kasvu küsimusi. Samuti on muutunud lähenemine rahvusvahelistele investeerimislepetele ja muudetud on ka OECD Juhiseid Hargmaistele Ettevõtetele (*Guidelines for Multinational Enterprises*) (OECD 2016). Kui UNCTADI Investeerimispoliitika Ülevaatusprogramm ja OECD Investeerimispoliitika Raamistik aitavad investeerimispoliitikat üle vaadata ja parandada riikidel, siis mainitud juhised annavad soovitusel vastutustundlikuks tegevuseks HMEdele. Juhised pole siduvad, kuid pakuvad ülemaailmselt ühtse konteksti seadustele ja standarditele, mida ettevõtted peaksid järgima, suurendamaks panust majandusse, keskkonda ja ühiskonda. Suur osa juhiseid järgivaid riike on suurimad VOI doonorid ning kodumaaks maailma suurimatele HMEdele, kokku 42 riiki (OECD 2011). Sealjuures on UNCTADI programmi kasutanud 40 ja OECD raamistikku 25 riiki (OECD 2016, UNCTAD 2016), kuid organisatsioonid kinnitavad eesmärgi teha igakülgset omavahelist koostööd ühtse raamistiku loomiseks. Mõlemad toovad konkreetsete poliitiliste teemade kõrval välja ka vajaduse VOI aruandluse ja statistika kogumise parandamiseks. Ühtse ülemaailmse investeerimislepete ja VOI seadusandluse loomiseni paistab siiski veel aega minevat. Cohen (2007, 261) usub, et ühtset regulatsiooni polegi võimalik saavutada ning see pole ehk isegi vajalik. Nii OECD kui ÜRO juhised põhinevad vabatahtlikkusel, pole siduvad ega oma seega jõudu hargmaiseid ettevõtteid taltsutada. Kuid kuna 2015. aasta ehk viimati ilmunud UNCTADI Maailma Investeerimisraport, pealkirjaga *Reforming International Investment Governance*, keskendub kohalikele, kahe- ja mitmepoolsetele ja rahvusvahelistele pingutustele välismaiseid otseinvesteeringuid reguleerida (UNCTAD 2015), võib selles vallas oodata peatseid arenguid.

1.4.Hargmaise ettevõtte käitumine sihtriigis

Mitmed autorid on uurinud, kuidas hargmaiste ettevõtete laienemine mõjutab neid eneseid – kas üleilmastumine muudab neid riigiülesteks, päritoluriigi majandusest eraldunuks (Ohmae 1990; Strange 1992); või käituvad nad sihtriigis kodumaa majanduse mudelile vastavalt (Hymer 1976; Gilpin 2001). Paljude HMEde päritoluriigi saab lihtsasti määratleda, nt Ford on USA ettevõtte, Volvo rootsi, Siemens saksa, Samsung korea ettevõtte (Dunning ja Lundan 2008, 6). Kuid kõigil neil on aktsiad mitmel börsil üle maailma, eri rahvustest juhatuse liikmed ning järjest enam lisandväärtust luuakse väljaspool kodumaad. Dunning ja Lundan järeldavad, et ettevõtete rahvusvahelistumise tagajärjel väheneb nende rahvuse tähtsus ning HME kasv on järjest vähem seotud päritoluriigi majandusega.

Ohmae (1990) väidab, et HMEd on saanud võimsateks riigiülesteks tegutsejateks. Varem tootsid HMEd sihtriikides kodumaal arendatud tooteid, viies lisandväärtuse välja, kuid üleilmastumise tõusuga toimub ka tootearendus järjest enam päritoluriigist iseseisvalt ning vastutus on usaldatud kohalikele või regionaalsetele juhtidele. Tänapäeva ülemaailmne ettevõtte on 1960-70ndate postkolonialistlikust ekspluateerimisest edasi arenenud, kõiki koduturgusid peetakse võrdselt oluliseks ja kõik tütaretevõtted jagavad ühiseid väärtusi, mis ei sõltu päritolumaa dogmadest (Ohmae 1990, 89). Fakt, et ettevõtte on välismaine, pole oluline; või siis tuleb seda pidada eeliseks, mitte probleemiks (Ohmae 1990, 195). Samuti usub Strange (1992, 13), et ettevõtte huvisid ei saa ennustada selle järgi, kuhu nad on registreeritud või kus asub nende peakorter vaatamata sellele, et poliitilistes ja majanduslikes otsustes tehakse vahel erisusi „meie“ ja „teiste“ ettevõtetele.

Vastupidise seisukoha pooldajad (Doremus, et al. 1999) väidavad kindlalt, et vaatamata üleilmastumisele käituvad ettevõtted vastavalt päritolumaa majandusmudelile, sest rahvuslik ajalugu, kodumaised institutsioonid ja ideoloogiad on juhtivates HMEdes kujundanud pikaajalised ja püsivad juhtimisstruktuurid ja finantseerimissüsteemid. Kuigi HMEd peaksid olema üleilmastunud lõimumise kuulutajad, pole tõendeid, et Saksamaalt, Jaapanist ja Ameerika Ühendriikidest pärit ettevõtted oleksid tegutsemismudelites lähenenud või majandusmudelite piire hägustanud (Pauly ja Reich

1997). HMEd erinevad jätkuvalt sisemise juhtimise, pikaajalise finantseerimise, välis- ja firmadevahelise investeerimise ning teadus- ja arendustegevuse asukoha suhtes. Samuti peavad ettevõtted majanduslike kriisidega silmitsi seistes lootma riikidele, kelle võimuses on otsustada abipaketid, riigistamine, abirahad, proteksionism ja seega ülemvõim ükskõik kui hargmaistunud ettevõtte üle. Doremus et al. rõhutavad (1999, 11) ka sõnakasutuse muutuse kaudu ettevõtete seotust kodumaaga: algselt kasutati „ülemaailmne“ ettevõtte, hiljem „rahvusvaheline“ ja tänapäeval levinuim „hargmaine“, on sõnade „rahvus“ ja „maa“ sissetoomise tõttu taas seotud rahvusriikidega. Ettevõttele ei anna rahvust ilmtingimata peakorterit asukoht või suuremate aktsionäride aadress, vaid kohanemisevõime, mis tuleneb ajaloolise kogemuse institutsioonilise ja ideoloogilisest pärandist (Pauly ja Reich 1997). Hymer (1976, 29) toob välja kolm põhjust, miks ettevõtetel on rahvus: 1) juriidiline rahvus, 2) rahvus, sest suurem osa aktsionäre asuvad ühes riigis, ja 3) ettevõtte juhtkonnal on rahvus, ja juba seepärast ka ettevõttel endal. Rahvus on ülima tähtsusega (Hymer 1976, 30), sest sellest sõltub ettevõtte käitumine, mis peab alluma kontrollile ja maksustamisele kodumaal, ja kasumi lõpuks konverteerima kodumaa valuutasse. Seega on nõ lihtsam opereerida kodumaal, kuna välisinvesteeringud on riskantsed ja kasumipüüdlik ettevõtte püüab neid minimeerida, jäädes truuks kodumaale. Peter Dicken väidab (2007, 125), et ka TNI indeksi andmed lükkavad „hüperglobalismi“ väited ümber. Kui ettevõtted muutuksid järjest vähem seotuks kodumaaga, asuks enamus nende varadest, müügist ja tööjõust väljaspool päritolumaad ning TNI indeks oleks kõrge. Ometi on maailma kümne suurima riigiosalusega finantsalavälise HME keskmine TNI 2012. ja 2013. aasta kohta (vt Tabel 1) vastavalt 49% ja 49,9% (UNCTAD 2014, UNCTAD 2015), mis näitab suurema osa hargmaiste ettevõtete tugevat seotust kodumaaga.

On ka vahepealseid ja mitmetahulisi lähenemisi, kus ettevõtteid ei jaotata selgelt üleilmastunuks ja kodumaad järgivaks. Carr (2005) leidis, et rahvuslikud institutsionaalsed ja kultuurilised tegurid loovad sügavaid erinevusi ning saksa perefirmad ja jaapani ettevõtted erinevad vaatamata kapitaliturgude üleilmastumisele ja konkurentsi kasvule angloameerika ettevõtetest. Samas kalduvad saksa börsiettevõtted järjest enam angloameerika mudeli tunnuste poole. Colonos ja Santiso (2005) uurisid, kuidas lisaks majanduslikele normidele võtavad prantsuse ettevõtted angloameerika süsteemist üle sotsiaalse vastutuse standardeid ning loovad seega

kahekihilse süsteemi, kus angloameerika süsteem täiendab kontinentaalset teatud valdkondades.

Kokkuvõtteks, kuna käesolev töö eeldab, et HMEd käituvad vastavalt päritolumaa majandusmodelile ka üleilmastumise kasvades, tuleneb sellest esimene hüpotees:

H1 : hargmaised ettevõtted mõjutavad
välismaiste otseinvesteeringute kaudu sihtriike

Hüpoteesi tõestust majandusvabaduse indeksi kasvu kaudu käsitleb töö teine peatükk. Järgnevalt vaatame aga kapitalismi mudeleid ja nende erinevustest tulenevaid tunnuseid.

1.5. Kapitalismi mudelid

Gilpin (2001, 149) väidab, et rahvuslikud majandused erinevad üksteisest peamiselt kolmel viisil: riigi majandustegevuse peamine eesmärk, riigi roll majanduses, ja ettevõtlussektori struktuur. Sellest lähtuvalt toob ta välja kolm rahvusliku majanduse süsteemi – ameerikalik turule suunatud kapitalism, jaapani „arengukapitalism,“ ja saksa „sotsiaalturu“ kapitalism. USA on võtnud liberaalse *laissez-faire* suuna, kus valitsus sekkub turu toimimisse väga harva, võrreldes saksa ja jaapani süsteemiga on välisinvesteeringud suured ja firmasisene kaubandus madalam. Saksamaa asetab rohkem rõhku ettevõtete sotsiaalsele ja ühiskondlikule vastutusele ning Jaapan peab olulisimaks säilitada tugev kohalik tööstus ja eluaegne teenistus ühe ettevõtte juures (Gilpin 2001, 298).

Hall ja Soskice (2001) löid mudeli, kus peamiseks tegutsejaks rahvusvahelises poliitikas peetakse, mitte riiki, vaid ettevõtet, ja HMEd on loonud selgete tunnustega strateegiad ja struktuurid lõikamaks kasu kodumaa majandussüsteemi institutsionaalsest toimimisest. Kapitalistlikud majandussüsteemid jaotatakse kaheks: liberaalne ja koordineeritud turumajandus. Liberaalsed turumajandused on nende kohaselt Ameerika Ühendriigid ja Ühendkuningriik ning koordineeritud süsteemi järgi käituvad suurem osa Skandinaavia riikidest, Saksamaa ja ka Jaapan. Viimaseid iseloomustab erialaoskuste arendamine ja oskustööliste hindamine, pikaajalisem teenistus, palkade võrdsustamine, kõrgem kuuluvus ametiühingutesse ja suurem koostöö ettevõtete vahel. Liberaalse

turumajandusega riikides väärtustatakse üldharidust, tööjõud on liikuvam, palgalõhe suurem, ametiühinguid vähem, ja ettevõtete vahel valitseb konkurents.

Ükskõik, kuidas süsteeme jaotada või nimetada, selgelt saab neid eristada selle järgi, kas olulisemaks peetakse osanike (*shareholder*) või huvirühmade (*stakeholder*) huvisid. Aktsionärid või osanikud omandavad osaluse ettevõttes, et teenida selle pealt tulu ning lõpuks ettevõtet ennast omada. Huvirühmaks võib lisaks osanikele nimetada laiemat gruppi isikuid, keda ettevõtte tegevus, edu või läbikukkumised mõjutavad, sh töötajad, kliendid, äripartnerid, võlausaldajad, kohalikud omavalitsused, keskvalitsused, ühiskond, keskkond (Cohen 2007, 31). Angloameerika mudel eelistab osanike, kontinentaalne mudel huvirühmade huvisid. „Aktsiaturu“ e angloameerika kapitalism sisaldab üksteist tugevdavaid institutsionaalseid elemente, mis annavad eelise aktsionärile: info vaba liikumine ja raamatupidamisreeglid, ühe juhtorganiga juhatused, vaenulikud ülevõtmised, seaduslik kaitse vähemusaktsionäridele, suured boonused juhtidele. Saksa e „heaolukapitalismis“ ei pea juhid olulisimaks mitte aktsiahinda, vaid teiste huvirühmade – töötajate, pankade ja teiste kattuvate huvidega ettevõtete – vajadusi. Siin ei liigu teave vabalt ettevõtete vahel, kuid kahe juhtorganiga juhatuse, nõukogu või töötajate esindajate kaudu on juhtide tegevus kontrollitud (Buck ja Shahrim 2005, 43).

Magistritöö võrdleb mõjusid sihtriigile kahes hargmaiste ettevõtete päritolusüsteemis – angloameerika ja kontinentaalses, tähendab, kasutades Gilpini terminoloogiat ja teooriat. Ülevaate nende erinevustest annab järgnev tabel:

Tunnus/Kapitalismi mudel	Angloameerika	Kontinentaalne
riigi sekkumine	ei	harva
huvid	osanik	huvirühm
juhatas	üks organ	kaheastmeline
infovahetus	vaba	privilegeeritud
firmasisene kaubandus	madal	kõrgem
sissetulekute ebavõrdsus	kõrge	madalam
töösuhte iseloom	muutlik	pikaajalisem
kuuluvus ametiühingutesse	madal	kõrgem
mudelit järgiv riik	Ameerika Ühendriigid	Saksamaa

Tabel 2. Anglosaksi ja kontinentaalse kapitalismi mudeli erinevusi. Autori koostatud.

Boddewyni järgi (1988, 342) saab hargmaiste ettevõtete mõjud sihtriigile jagada majanduslikeks, kultuurilisteks ja poliitilisteks. Majanduslikud võivad olla näiteks rahalised panused poliitilistele tegutsejatele, kultuurilised mõjutajad loovad staatust või austust ning poliitilisteks nimetatakse neid, mis tekitavad muutusi võimuses. Magistritöö keskendub neist poliitilistele näitajatele ning vaatleb sellega seotud indikaatoreid.

Lähtudes mudelite jaotusest angloameerika ja kontinentaalseks, tuleneb töö teine hüpotees:

H2: erinevat kapitalistlikku mudelit järgivad hargmaised ettevõtted mõjutavad välismaiste otseinvesteeringute sihtriike erinevalt

Käesolev magistritöö otsib erinevusi angloameerika ja kontinentaalse kapitalismi mudeli ettevõtete vahel. Jaapan jääb kõrvale, sest VOI vood Jaapanis on ajalooliselt väikesed ning sealne kapitalismi mudel keskendub peamiselt sotsiaalsele heaolule, mida ei saa lihtsalt üle kanda kolmandatesse riikidesse. Samas on Blomström, Kohan ja Lipsey (2000) teinud põhjaliku uurimuse Jaapani VOI ja majanduse olukorrast ja tulevikust ning nad ennustavad, lisaks väikesete VOI voogude nentimisele, et Jaapani

süsteem kaotab 21. sajandi jooksul oma eripärad – eluaegne teenistus muutub rahvastiku vananedes järjest suuremaks probleemiks; tööturg muutub paindlikumaks, töötajate voolavus ja töötuse määrad tõusevad ning ärikeskkond muutub konkurentsi soosivaks (Blomström, Kohan ja Lipsey 2000, 7). Järgneb ülevaade kirjandusest teemal välismaiste otseinvesteeringute mõjud sihtriigile ning angloameerika ja kontinentaalse mudeli mõjude empiiriline analüüs.

2. HARGMAISTE ETTEVÕTETE MÕJU EMPIIRILINE ANALÜÜS

Magistritöö teine peatükk tutvustab kõigepealt varasemaid uurimusi välismaiste otseinvesteeringute doonor- ja sihtriikide seostest, nendib nende majandusele keskendunud iseloomu ja lisab seejärel empiirilise analüüsiga poliitilise mõõtmise.

Kuna välismaiste otseinvesteeringute maht aina kasvab ja järjest enam sihtriike soovib sellest osa saada, tähendab, enda riiki meelitada, peavad VOI sissevoogudel olema teatavad eelised. Tähendab, sihtriikidele on kasulik meelitada välismaised investoreid oma riiki ning selle saavutamiseks peavad olema teatud tegevused. Uuritakse, miks ettevõtted valivad laienemiseks ühe või teise riigi ning VOI ligitõmbamiseks peavad sihtriigid arvestama nende põhjustega. Saavutamaks VOI-põhist majanduskasvu, peab sihtriik olema võimeline nii VOI sissevoolu ligi tõmbama kui sellest tulenevatest kõrvalmõjudest kasu lõikama (Dunning ja Lundan 2008, 318).

Investeeringute kasvu poole püüdlev riik võib arendada omandiõigusega seotud seadusandlust, edendada üldist ettevõtluskeskkonda, võidelda korruptsiooniga, sõlmida kahepoolseid või rahvusvahelisi investeerimisleppeid ja teisi investeerimiskeskonda parandavaid tegureid, mida hargmaised ettevõtted peavad sihtriigi valikul oluliseks.

Eeldusel, et välisinvestorid otsivad eelkõige selgete ja lihtsalt rakendatavate reeglitega keskkonda, mis vähendab poliitilist riski, on rahvusvaheliste investeerimislepete eesmärgiks püsiva ja investeeringuid soosiva korra loomine sihtriigis. Kui doonorriigil on kahtlusi sihtriigi sisekorra kohta, asendavad rahvusvahelised lepped institutsionaalset korda, paigutades omandiõiguse kaitse ja vaidluste lahendamise väljapoole siseriiklikku süsteemi (UNCTAD 2009, 17).

Suurem osa varasemaid uuringuid VOI ja HME seostest ongi keskendunud majanduslikele ettevõtluskeskkonnaga seotud näitajatele, kus uurimisobjektiks on peamiselt ettevõtted ise, või rahvusvahelistele investeerimislepetele. Näiteks Rodriguez, et al (2006) leiavad, et VOId tuleks uurida ettevõtte kaupa, või veel kitsamalt – ettevõtete ja tütarettevõtete seoseid.

Magistritöö aga vaatab laiemat makromajanduslikku pilti, ja riigikeskset lähenemist ehk kuidas VOI vood doonorriikide kaupa mõjutavad sihtriikide otsuseid.

2.1. Välismaiste otseinvesteeringute mõjud sihtriigile

Hargmaiste ettevõtete tegevuse ja VOI tagajärgi on uuritud üsna palju. Üldistavate järeldusteni jõudmise teeb keeruliseks fakt, et väga palju oleneb seejuures täpsest uurimisobjektist – ajavahemikust, riigi-, tööstus- ja ettevõttepõhistest erinevustest. Näiteks annavad väga erinevaid tulemusi VOI tagajärgede uurimine prantsuse turismiettevõtte Kanadas hotelli ostmisel ja Indoneesia investeeringul Ühendkuningriigi kalakonservitehasesse (Dunning ja Lundan 2008, 295). Küll võib öelda, et suur osa uuringutest on keskendunud hargmaistele ettevõtetele endale ja nende käitumisele sihtriigi valikul ning vähem on uuritud mõjusid sihtriigile.

Täitmata teatud otsustavaid tingimusi ei saa väikesed riigid ülemaailmses majanduses edu saavutada ning riskivad välismaiste ettevõtete valitsemise alla jäämisega, hoiatab Gilpin (2001, 304). Hargmaiste ettevõtete asukohavaliku olulisteks mõjutajateks on ärikeskkonna stabiilsus ja ennustatavus, äri- ja lepinguõiguse tugevus, kaubanduspiirangud, intellektuaalse omandi regulatsioon ja palju muud (UNCTAD 2015, 177). Oluline on omada ausat ja asjatundlikku valitsust, investeerida haridusse kõigis astmetes, austada rahvusvahelisi omandiõiguse seadusi, julgustada ettevõtlust, toetada mitmekülgset rahvuslikku arendus- ja teadustegevuse programmi ning järgida mõistlikku makromajanduslikku korda (Gilpin 2001, 304). Gilpin viitab küll arengumaadele, ent teised autorid on sama mõtet arendanud muudele potentsiaalsetele VOI sihtriikidele. (Bognanno, Keane ja Yang 2005) analüüsisid USA HMEde käitumist 21s riigis aastatel 1982-1991 ja leidsid, et palgatase ja tööstuskeskkond on olulised määravad faktorid HME sihtriigi valikul. Nad ei leidnud seost, et kaubandustariifide soodustused oleks suurendanud HMEde kolimist ühte või teise sihtriiki. Kõige olulisem tegur investeeringute suunamisel uude kohta oli sihtriigi turu suurus. Dunning ja Lundan (2008, 325) väidavad samuti, et peamiseks põhjuseks valida teatud sihtriik on sealse turu suurus ehk sisemajanduse koguprodukti (SKP) suurus. Cohen (2007, 156) usub, et prima ülevaate sihtriigi valimise põhjustest annab ettevõtete juhtide anonüümne küsitlemine, kuid möönab, et kahjuks on tehtud vaid harvasid pingutusi

selles vallas teabe kogumiseks ja avalikuks jagamiseks. Biglaiser ja Staats (2010, 508) uurisid, kuidas ettevõtete tegevjuhid teevad otsuseid, kuhu laieneda; ja leidsid, et peamiselt võetakse arvesse omandiõiguse kaitset, õigusriigi ja kohtusüsteemi toimimist.

Ometi leidub erandeid. Cohen (2007, 156) arutleb, kuidas Hiina suudab tänu plahvatuslikult kasvavale turule ja odavale tööjõule peita nii mõnedki puudused. Hiina on saanud nii erakordselt ligitõmbavaks ja kasvavaks turuks odavale tootmisele, et välismaised ettevõtted tormavad sinna investeerima vaatamata ebasoodsatele tingimustele, peamiselt õigusriigi puudumisele. Viimane oleks pea ükskõik millises muus riigis mõeldamatu.

Maailma Investeerimisraport (UNCTAD 2015, 177) toob välja hoopis teistsuguse peamise põhjuse välismaiste otseinvesteeringute suunamiseks teatud sihtriikidesse: maksud. Raportis nenditakse, et hargmaised ettevõtted teevad otsuseid majanduslikke tegureid, nagu turu suurus ja kasvupotentsiaal, ligipääs maa- või muudele strateegilistele varadele ning ja tootmiskulud, arvesse võttes. Kuid sihtriigi maksusüsteem on vahel neist olulisemgi otsustav faktor, millest annavad tunnistust hulgalised investeeringud läbi eriotstarbeliste ettevõtete ja maksuparadiiside. Vertikaalsed ehk investeeringud, mis loodavad kasutada sihtriigi varasid, on tihti algselt väga kapitalimahukad ning üldiselt pikaajalised, seega on maksude suurus selgelt oluline otsustamist mõjutav tegur. Horisontaalsed ehk uut turgu otsivad investeeringud on esmapilgul vähem mõjutatud sihtriigi maksusüsteemist, kuid maksud võivad mõjutada ettevõtte edasist käitumist, tähendab, otsust hakata tootma kohapeal või importida. Sihtriigid saavad vastavalt potentsiaalsete doonorriikide otsustele oma maksusüsteemi reguleerida.

Seega on maksud ja teised rahanduslikud mõjutegurid saanud sihtriikidele oluliseks poliitiliseks vahendiks, millega investeeringuid ligi meelitada (UNCTAD 2015, 176) ja mitmed autorid on uurinud, kuidas doonorriik saab suunata sihtriiki edendama omandiõiguste kaitset, õigusriigi ja kohtusüsteemi toimimist.

2009. aasta Maailma Investeerimisraportis (UNCTAD 2009) tegi UNCTAD ülevaate rahvusvaheliste ja kahepoolsete investeerimislepete mõjust välismaistele

otseinvesteeringutele. Paljud riigid eeldavad, et investeerimisleppe sõlmimise järel hakkab VOI iseenesest sisse voolama (UNCTAD 2009, 36). Kuid pole olemas ühest põhjuslikku seost lepete ja investeeringute sissevoo vahel. See arvamus ei lähe kokku magistritöös varem välja toodud uurimustega kaubanduse ja VOI seostest – esimene ei mõjuta alati teise kasvu. Bütthe ja Milner (2008, 743) uurisid rahvusvaheliste investeerimislepete mõju arengumaadele ning nentisid, et kaubandus- ja investeerimislepetega ühinetakse, sest neil on peale majanduslike mõjude ka poliitilised mõjud. VOI vood kasvavad sellepärast, et leppele alla kirjutamisega lubab sihtriik ühtlasi edendada vaba turu toimimist ning vähendada piiranguid välismaistele investeeringutele. VOI voogusid ehk hargmaise ettevõtte sihtriigi valikut mõjutavad peale konkreetsete investeerimislepete teised tegurid, nt majanduslik atraktiivsus, turu suurus, tööjõuturg ja loodusvarad (UNCTAD 2009, 36).

Käesolev magistritöö ei uuri aga, miks investor valib asukohamaa ega lähemalt kaubanduse ja VOI suhet, vaid kuidas doonorriik mõjutab sihtriigi majandust pärast investeeringut. Vaatame järgnevalt mõningaid varasemaid uuringuid sihtriigi käitumise ja mõjutamise vallas.

Blumenritt (2003, 213) uuris, kuidas hargmaised ettevõtted kasutavad strateegiaid sobitumaks sihtriigi poliitilisse keskkonda ja leidis seose sihtriigi majandusvabaduse ja HMEde tegevuse vahel. Kui sihtriigi valitsus avaldab majandusele survet ja majandusvabaduse tase riigis langeb, muutuvad sealsed HMEde tüürettevõtted tundlikumaks valitsuse tegevuse suhtes ning võivad püüda valitsust mõjutada tingimusi taas endale soodsamaks muutmaks. Täheleb, hargmaised ettevõtted eelistavad suurema majandusvabadusega sihtriike ning selle alanemisel võivad tegutseda nõ riigiülevalt, mõjutades siseriiklikke otsuseid.

Mitu autorit on leidnud, et hargmaised ettevõtted loovad sihtriigi tööliste eeliseid. Blomström ja Kokko (1996) uurisid tehnoloogia ülekannet ja levikut hargmaistest ettevõtetest sihtriikidesse, HMEde mõju sihtriikide kaubandusele, konkurentsivõimele ja tööstuse struktuurile – need tõstavad tootlikkust ja kasvatavad eksporti. Mõju olemus ja suurus oleneb aga konkreetsest ettevõtte ja sihtriigi vahelisest dünaamikast – millist kasu HME loodab uelt turult saada ning milline on sihtriigi poliitiline keskkond.

„HMEd maksavad kõrgemat palka, loovad rohkem töökohti kui kodumaised firmad ja neis on kõrgemad tööstandardid; ning majandus võib HMEde kaudu kapitali ja tehnoloogiat“ (Gilpin 2001, 303). Lipsey (2002) arutleb, miks välismaised ettevõtted maksavad peaaegu alati kõrgemat palka kui kodumaised: need kuuluvad enamasti kõrgemapalgalisse majandussektoris, palkavad paremini kvalifitseeritud ja haritud töötajaid ning on ise suuremad ja kapitalimahukamad kohalikest ettevõtetest samal erialal. Lipsey lisab, et HMEde tütarettevõtete kõrgem palk tõstab enamasti palgataset ka kohalikes sama tööstusharu ettevõtetes ja peale selle tekitab kõrvalmõju tootlikkusele, sest seegi on HMEdes tavaliselt kõrgem kohalikust tasemest (2002, 1). Kõrvalmõju aga oleneb sihtriigi keskkonnast ja poliitikast, mis kas lubab mõjutada siseriiklikke protsesse või mitte. Selgem on välismaiste otseinvesteeringute positiivne mõju ekspordile, muutes tihti tooraine eksportija toodangu eksportijaks ehk lisades väärtust sihtriigi majandusse. Hargmaised ettevõtted ei looda enam ekspluateerida kohalikke varasid ega teha sihtriikide valitsustega leppeid, mis viivad suurema osa kasust kodumaale tagasi. HMEd otsivad pigem uusi sihtturgusid ja töötajaid, tuues kaasa lisaväärtust. Fakt, et ettevõtte on välismaine, on eelis, mitte puudus ja tähendab, et sihtriigi valitsus ei pea talle pakkuma maksuvabastusi või toetusi teadus- ja arengutegevuseks (Ohmae 1990, 195).

Nendele autoritele vaidleb vastu Boddewyn, väites, et „valitsused on sihtmärgiks poliitilistele tegevustele, mille eesmärgiks on luua ettevõtte-spetsiifilisi eeliseid ja kaasata valitsuse otsustajaid“ (1988, 344). Sellest tulenevalt loob ta mõiste „poliitiline turg,“ mis tähendab nimetatud eeliste tekitamist ja kasutamist hargmaiste ettevõtete poolt. Peamised majandusmudelid teadvustavad, et osa ettevõtteid murravad turumajanduse reegleid ning mõjutavad omakasu nimel sihtriikide valitsusi, kuid sellist tegevust peetakse harvaesinevaks ning tavapärasest kõrvale kalduvaks (Boddewyn 1988, 355). Ennustatakse, et HME võib sihtriigi poliitikat mõjutama hakata juhul kui sealne majandus pole vaba. Boddewyn viitab siinkohal Freedom House indeksi loojale Gastil'ile, kes 1988. aastal hoiatas, et „peab meeles pidama, et suurem osa maailma rahvastikust elab mittekapitalistlikes ja ebademokraatlikes süsteemides,“ (Boddewyn 1988, 355) mis tähendab, et seda teemat tuleks kindlasti veel uurida.

Gilpin toob välja (2001, 299) probleemi, et hargmaiste ettevõtete juhatused ja juhtpositsioonid ka tütarettevõtetes on tavaliselt täidetud doonorriigi kodanikega, mis jätab otsustavad valikud sihtriigis välismaalaste teha. Dunning ja Lundani (2008) ning Bae, Chen ja Lawleri uurimused seda ei kinnita. Bae, Chen ja Lawler (1998, 653) tsiteerivad Tung'i, kes leidis, et teatud Lähis-Ida maades on Ameerika Ühendriikidest pärit hargmaiste ettevõtete kohalikes esindustes 96% madalama astme juhtidest sihtriigi kodanikud, Euroopast pärit ettevõtetes 95% ja Jaapanist pärit ettevõtetes 82%. Keskastme juhtide puhul olid näitajad vastavalt 81%, 75% ja 59%. Nii kesk- kui madalama astme juhtide juures tuleb välja muster: jaapani ettevõtted usaldavad sihtriigi kodanikke juhtpositsioonidele kõige vähem, kontinentaalse kapitalismi mudeliga euroopa ettevõtted natuke rohkem ja kõige vabamalt annavad otsustavamaid positsioone angloameerika kapitalistlikku mudelit järgivad ettevõtted. See annab põhjust arvata, et samasugune seos võib olla ka muude töökeskkonna näitajate vahel erinevatest doonorriikidest pärit ettevõtetes.

Aastatel 2002 kuni 2008, so aastate 1999 kuni 2005 kohta, avaldas UNCTAD Maailma Investeeringisraportis lisaks ettevõtete rahvusvahelisuse indeksile (TNI) igal aastal ka sihtriikide TNI. See oli mitmes mõttes sarnane ettevõtete TNIGA, sest mõõtis kolme aspekti: VOI sissevood osakaaluna SKPst, tütarettevõtete lisandväärtust osakaaluna SKPst, ja tööhõive tütarettevõtetes osakaaluna kogu tööhõivest, mis kokku ennustasid HME tütarettevõtete olulisust ja mõju sihtriigi majandusele (Dunning ja Lundan 2008, 34):

	Varad	Töötajad	Tulud
HME	välisvarade osakaal kogu varadest	välis-tööhõive osakaal kogu tööhõivest	välismüügi osakaal kogu müügist
sihtriik	VOI sissevood osakaaluna SKPst	tööhõive tütarettevõtetes osakaaluna kogu tööhõives	tütarettevõtete lisandväärtust osakaaluna SKPst

Tabel 3. Hargmaiste ettevõtete ja sihtriikide TNI võrdlus. Allikas: UNCTAD 2015 ja (Dunning ja Lundan 2008)

Põhjendust, miks sihtriikide rahvusvahelisuse indeksi avaldamine lõpetati, ei ole Maailma Investeerimisraportitest leida, kuid kui selle kohta oleks andmeid pikemal ajavahemikul, oleks indeksit saanud kasutada magistritöö empiirilises analüüsis.

Kokkuvõtteks, varasemad uurimused välismaiste otseinvesteeringute mõjust sihtriigile käsitlevad kaubandust ja rahvusvahelisi investeerimisleppeid, aga ei käsitle turuväliseid tegutsejaid ega muutusi, järgnev peatükk toob välja magistritöö panuse mõjude uurimisse poliitilisest vaatenurgast. Peamine osa magistritöö uudsusest seisneb aga selles, et vaadeldakse päritolumaa kapitalismi mudeli mõju, mille kohta varasemad uurimused puuduvad.

2.2. Indikaatorid ja muutujad

Magistritöös analüüsitavate muutujate tõusu või languse kaudu saab vaadelda sihtriigi kalduvust kapitalismi mudeli poole, kuid suur osa neist keskendub majanduslikele või õiguslikele aspektidele (vt Tabel 2). Käesoleva uurimuse eesmärk on vaadelda muutujaid, mis mõjutavad valitsust või ühiskonda sihtriigis. Boddewyn'i järgi (1988, 343) nimetatakse poliitilisteks tegutsejaid turuvälises keskkonnas, sealhulgas riik (valitsus), ühiskond (avalik arvamus ja haritlaskond) ja erahuvidega organisatsioonid (survegrupid); ning ettevõtete suhtlemist nende turuväliste tegutsejatega (lobism, avalikud ja valitsuse suhted, liidud teiste ettevõtetega, altkäemaks, hagemine jne).

Peatükis 2.1 nimetatud tingimusi, millele sihtriik peaks vastama, et ligi tõmmata rohkem välismaiseid otseinvesteeringuid saab mõõta teatud indikaatoritega. Nende põhjal omakorda saab ennustada, kas VOI sihtriik muutub investeeringute tagajärjel pigem angloameerika või kontinentaalse kapitalismi mudeli sarnaseks. Magistritöösse on kaasatud indikaatorid, mis näitavad poliitilisi protsesse, mis aitavad mõõta kuulumist kapitalismi mudelitesse, ning mille kohta on ühtlasi järjepidevalt avalikustatud andmeid:

Muutuja	Indikaator	Mõõdik
majanduslike piirangute puudumine	majandusvabadus	Heritage Foundation ja Fraser Institute koondindeksid
sotsiaalne heaolu	ametiühingutesse kuulumine	Fraser Institute kollektiivlääbirääkimiste allindeks
	sissetulekute ebavõrdsus	Gini indeks
õigusriigi toimimine, korruptsiooni puudumine	poliitiline vabadus ja demokraatia	Freedom House'i indeks
sihtturu suurus	majanduskasv	rahvamajanduse kogutulu

Tabel 4. Magistritöös analüüsitavad muutujad. Autori koostatud.

Heritage Foundationi majandusvabaduse indeks (*Index of Economic Freedom*) mõõdab riikide vabaduse taset kümne komponendi kaudu: korruptsioon valitsuses, piirangud rahvusvahelisele kaubandusele, tulumaksumäär, valitsuse kulud, õigusriigi toimimine, lepingute jõustamine, regulatsioonikoormus, piirangud pangandusele, tööregulatsioon ja musta turu tegevus. Igaühele neist antakse võrdne kaal 0-st 100-ni ning keskmine annab iga riigi majandusvabaduse skoori (The Heritage Foundation 2014, 471). Mida kõrgem on riigi punktisumma, seda vabam on selle majandus, tähendab, magistritöö VOI doonorriikides on skoor kõrge. 2012. aastal oli Saksamaa indeks 71.0 ja Ameerika Ühendriikidel 76.3 (The Heritage Foundation 2015). Hüpotees mõjust välismaiste otseinvesteeringute sihtriikidele on järgmine:

VOI sissevoogude kasv → Heritage Foundationi majandusvabaduse indeksi tõus

Fraser Institute on Kanada mõttekoda, mis kogub ja uurib andmeid valitsuste ja ettevõtete kohta, sealhulgas avaldab igal aastal Maailma Majandusvabaduse (*Economic Freedom of the World*) raporti ja indeksi. Indeks koondab 42 muutujat, mis on jagatud viide kategooriasse: valitsuse suurus, õiguslik ülesehitus ja omandiõiguse kaitse, usaldusväärne rahandussüsteem, vabadus rahvusvaheliseks kaubanduseks ja äri- ning tööregulatsioon (Gwartney, Lawson ja Hall 2015).

Magistritöö vaatleb nendest koondindeksit ning viimasesse kategooriasse kuuluvat kollektiivlābirāākimiste muutujat. Kōrgeima Fraser Institute'i majandusvabaduse indeksiga riik on mitu aastat järjest olnud Hong Kong, mille indeks jääb alates 1995. aastast 8,92 ja 9,17 vahele ning madalaimal kohal asub viimastel aastatel Zimbabwe, mille indeks jääb alla 3. USA asus 2012. aasta raporti kohaselt 17. kohal skooriga 7,73 ja Saksamaa 30. kohal 7,5-punktise indeksiga. Magistritöö hüpoteesi tõestamiseks eeldatakse, et välismaiste otseinvesteeringute suurenemine tõstab majandusvabaduse indeksit, sest uuritavatel VOI doonorriikidel on see väga kõrge.

VOI sissevoogude kasv → Fraser Institute'i majandusvabaduse indeksi tõus

Kollektiivlābirāākimiste allindeks põhineb Maailma Majandusfoorumi (*World Economic Forum*) Ülemaailmse Konkurentsiraporti (*Global Competitiveness Report*) küsimusel „Kas teie kodumaal määrab palkasid kollektiivse lābirāākimise protsess (=1) või iga iseseisev ettevõte (=7),“ mille vastused on ümber arvutatud Fraser Institute'i indeksis kasutatavale 1-10 skaalale (Gwartney, Lawson ja Hall 2015). Saksamaa on üks väikseima indeksi vārtusega ehk suuresti kollektiivlābirāākimisi eelistav riik (2013. aasta indeks 4,02). USA asub läbi aastate skaala teises otsas ehk jätab otsustamise pigem igale individuaalsele firmale (2013. aasta indeks 7,73). Indeksi vārtused lähevad seega kokku kapitalismi mudelite eeldusega, et USA on individualistlik ja Saksamaa pigem sotsiaalse heaolu eest seisev ning hüpoteesi tõestamiseks vaatles töö indeksi muutumist:

VOI sissevood angloameerika süsteemist → Fraser Institute'i kollektiivlābirāākimiste allindeksi tõus

VOI sissevood kontinentaalsest süsteemist → Fraser Institute'i kollektiivlābirāākimiste allindeksi langus

Gini indeks mõõdab, kui palju kaldub isikute või leibkondade sissetulek (vahel ka tarbimiskulud) riigis kõrvale täiuslikult võrdsest joonest. Gini indeksi vārtus 0 tähendab täielikku võrdsust ja indeks 100 täielikku ebavõrdsust (Maailmapank, World

DataBank World Development Indicators 2016). Magistr töö hüpoteesi testimiseks lähtuti indeksi ja seega sissetulekute ebavõrduse tõusust angloameerika individualistlikus süsteemis ja langusest kontinentaalses sotsiaalse heaolu süsteemis:

VOI sissevood angloameerika süsteemist → Gini indeksi tõus

VOI sissevood kontinentaalsest süsteemist → Gini indeksi langus

Rahvamajanduse kogutulu (KRT) ja Freedom House'i indeks on kontrollmuutujad välismaiste otseinvesteeringute juurde, kontrollimaks seost välismaiste otseinvesteeringute ja sõltuvate muutujate vahel.

Rahvamajanduse kogutulu andmed on võetud Maailmapanga andmebaasist (Maailmapank, World DataBank World Development Indicators 2016) aastate 2001–2012 kohta. Võrdluse mõttes võib mainida, et analüüsitavate doonorriikide, USA ja Saksamaa, KRT *per capita* on ligi 10 korda kõrgem kõigi analüüsitavate sihtriikide omadest.

Freedom House'i poliitilise vabaduse indeks on tuntuim iga-aastane uuring, mis koondab maailma riikide poliitiliste ja tsiviilvabaduste indeksid ning hindab need selle järgi vabadeks (indeks 1–2,5), osaliselt vabadeks (indeks 3–5) või mittevabadeks (indeks 5,5–7) (Freedom House 2016). Freedom House'i andmed on kättesaadavad aastate 1973–2016 kohta. Nii USA kui Saksamaa 2012. aasta indeks on 1, mis tähendab suurimat võimalikku tulemust „vaba“ (Freedom House 2016). Kuna kõik muutujad käituvad selliselt, et mida suurem on selle väärtus, seda rohkem USA sarnane ehk angloameerika kapitalismi mudelisse kuuluv, pöörati ka Freedom House'i indeksi väärtused analüüsis ümber, ehk lahutati maksimaalsest väärtusest.

Kõiki muutujaid saab seega vaadata nii, et mida suurem väärtus, seda tõenäolisemalt mõjutab sihtriiki angloameerika mudel ning mida väiksem, seda usutavamalt on ka sihtriik kontinentaalse kapitalismi sarnane.

Sõltumatu muutuja ehk välismaiste otseinvesteeringute muutuja põhineb VOI voogude andmetel UNCTADI raportites kahepoolsetest investeeringutest (UNCTAD 2013).

Muutuja nimetus on „USA/Saksamaa VOI väljavood,“ tähendab, doonorriigile on need väljavood ning sihtriikides arvestatakse seega sissevoogudena. Nagu magistritöös varem arutletud, ei ole VOI voogude andmed hästi kättesaadavad ega alati usaldusväärsed (Büthe ja Milner 2008, 748), erinevuste tõttu eri riikides terminite defineerimisel, raporteerimise tingimustes, ja puuduvate andmete tõttu. Büthe ja Milner (2008) peavad kõige usaldusväärsemaks UNCTADi raporteid, sest isegi nõrgemate nõuetega riigid edastavad enamasti vähemalt ÜROle teatud usaldusväärsuse tasemega andmed. Maailmapanga (Maailmapank, World DataBank World Development Indicators 2016) andmebaasis on näha kogu VOI sissevood sihtriikidesse, kuid pole võimalik teada saada nende päritolu riikide kaupa. Andmebaas väga paljude aastate kohta on ka OECD-l, kuid ainult oma liikmesriikide kohta, tähendab, sealt ei saa magistritöö sihtriikide sissevoogude infot. Ainuke teabeallikas kahepoolsetest investeeringutest kõigis maailma riikides on UNCTAD. Magistritöö andmete kogumisel vaadati kõigepealt Maailmapanga (World DataBank World Development Indicators 2016) andmete järgi, kust on pärit sihtriikide VOI sissevood ning koostati nende kohta sagedustabel (vt Lisa 1). Enim investeerisid valitud sihtriikidesse USA, UK, Prantsusmaa, Saksamaa, Itaalia ja Hispaania. Kaks esimest neist kuuluvad angloameerika kapitalismi mudelisse ning neli ülejäänut kontinentaalsesse. Seega oleks magistritöö analüüs võinud kaasata kõigi nende kuue riigi VOI andmed, kuid UNCTADi andmebaasis (Bilateral FDI Statistics 2013) olid kõigi sihtriikide kohta kättesaadavad ainult USA ja Saksamaa andmed.

Andmed koguti ja korrastati programmi MS Excel abil¹.

2.3. Meetod

Välismaiste otseinvesteeringute doonorriigi mõju sihtriigile on uuritud enamasti majanduslikke tegureid silmas pidades ning tihti võrdluses kaubandusega. Käesolev töö vaatleb pigem poliitilisi protsesse, jälgides muutusi valitud indikaatorites.

Analüüsiks kasutatud meetod on mitmemuutujaline vähimruutude regressioon paketi SPSS abil. Sõltuvad muutujad sealjuures on doonorriikide mõju jälgivad indikaatorid –

¹ Kogu analüüsitava indikaatorite andmebaasi pole magistritööle lisatud. Soovi korral saab seda küsida autorilt e-posti aadressil annika.laimets@gmail.com

majandusvabaduse indeksid, sissetulekute ebavõrdsus ehk Gini indeks ning töökeskkonna mõju mõõtev ehk kollektiivlääbirääkimiste indeks.

Sõltumatud muutujad on välismaiste otseinvesteeringute summad päritolu kaupa ning kontrollmuutujad Freedom House'i indeks ja KRT suurus ehk riigi jõukuse mõõdik.

Magistritöö hüpoteesid eeldavad, et majandusvabaduse indeks tõuseb igasuguse VOI sisse voo puhul, kuid kollektiivlääbirääkimiste ja Gini indeksid käituvad erinevalt vastavalt VOI päritolust angloameerika või kontinentaalsest kapitalismi mudelis.

2.4. Valim

Käesolevas uurimuses ei ole olulised investeeringud OECD-siseselt, ühelt jõukalt riigilt teisele jõukale riigile, mis küll moodustavad enam kui 70% kogu välismaiste otseinvesteeringute voogudest, kuid mis ei mõjuta siinse hüpoteesi järgi sihtriike, sest nii doonor- kui sihtriik kuuluvad samasse kapitalistlikku süsteemi ning on piisavalt tugeva õigusliku ja majandusliku korraga, et ise reegleid seada, selmet investeerimiskeskonda kujundada investorite järgi.

Mitmed autorid (Blomström ja Kokko 1996; Büthe ja Milner 2008; Lieten 1999) on uurinud arengumaid ja vähimarenenud maid, kuid ka neid magistritöö analüüsi ei kaasa. Esimene põhjus selleks on investeerimis- ja muude andmete halb kättesaadavus ja ebausaldusvärsus. Teiseks ei vasta olemasolevate andmete kohaselt nende riikide majanduskeskkond enamasti eelpool välja toodud investeerimist soosivatele tingimustele. Lisaks moodustab arengumaade VOI sissevoogude summa väga väikese osa maailma voogudest ega annaks seega ülevaadet uuritavast teemast.

Uurimusse on kaasatud teatud tingimustele vastavad Maailmapanga jaotuse järgi madalama keskmise sissetulekuga riigid. Maailmapank jagab riigid rahvamajanduse kogutulu järgi kõrge, keskmise ja madala sissetulekuga riikideks ning keskmise sissetulekuga riigid omakorda kõrgemasse ja madalamasse kategooriasse:

	Kõrge OECD	Kõrge	Kõrgem keskmine	Madalam keskmine	Madal
Sissetulek per capita	> 12 736, OECD liikmed	> 12 736	4 126—12 735	1 046—4 125	< 1 045

Tabel 5 Maailmapanga riikide jaotus KRT *per capita* järgi, 2005. aasta konstante USD. Allikas: (Maailmapank 2016)

Maailmapank soovib riikide jaotamisel jõukuse järgi SKP (GDP) asemel kasutada KRT (GNI) e rahvamajanduse kogutulu (*gross national income*), sest see on lähemalt seotud mittemajanduslike näitajatega ning kasutab valuutakursside konverteerimiseks meetodit, mis tagab väiksemad kõikumised aastate lõikes (Maailmapank, Why use GNI per capita to classify economies into income groupings? 2016).

Kuna rahvamajanduse kogutulu arvutamisel on kasutatud 2005. aasta USA dollarit, ning selle aasta kohta oli suure osa riikide kohta KRT andmed olemas, koosneb valim 2005. aasta seisuga madalama keskmise sissetulekuga (1046—4125 USD *per capita*) riikidest, millest osa on välja jäetud andmete puudumisel või muudel põhjustel. 2005. aasta seisuga kuulusid Maailmapanga jaotuse järgi madalama keskmise sissetulekuga riikide hulka:

Albaania, Alžeeria, Angola, Armeenia, Aserbaidžaan, Belize, Bhutan, Bosnia ja Hertsegoviina, Bulgaaria, Cabo Verde, Colombia, Dominikaani Vabariik, Ecuador, Egiptus, El Salvador, Fidži, Georgia, Guatemala, Guyana, Hiina, Honduras, Indoneesia, Iraan, Iraak, Jamaika, Jordan, Jordani läänekallas ja Gaza, Kasahstan, Kiribati, Kongo Vabariik, Kuuba, Makedoonia, Maldiivid, Maroko, Marshalli saared, Mikroneesia, Montenegro, Namiibia, Nicaragua, Paraguay, Peruu, Filipiinid, Samoa, Serbia, Sri Lanka, Suriname, Svaasimaa, Süüria, Tai, Tonga, Tuneesia, Tuvalu, Türkmenistan, Ukraina, Vanuatu, Valgevene.

Kuid suure osa nimetatud riikide kohta ei ole järjepidevalt avaldatud usaldusväärseid andmeid ei välismaiste otseinvesteeringute ega magistritöös analüüsitud sõltuvate muutujate kohta, seega jäid lõplikku valimisse 27 riiki:

Albaania, Alžeeria, Armeenia, Aserbaidžaan, Colombia, Dominikaani Vabariik, Ecuador, Egiptus, El Salvador, Georgia, Guatemala, Honduras, Indoneesia, Jordan, Kasahstan, Makedoonia, Maroko, Namiibia, Nicaragua, Paraguay, Peruu, Filipiinid, Serbia, Tai, Tuneesia, Ukraina, Valgevene; tabelis järjestatud rahvamajanduse kogutulu järgi:

Riik	KRT <i>per capita</i> 2005
Nicaragua	1147,2
Egiptus	1193,3
Indoneesia	1202,0
Paraguay	1270,0
Honduras	1339,9
Aserbaidžaan	1382,2
Filipiinid	1506,9
Georgia	1544,9
Armeenia	1693,7
Ukraina	1807,8
Maroko	1907,0
Guatemala	2027,3
Jordan	2388,7
Peruu	2531,0
Tai	2745,5
Albaania	2763,3
El Salvador	2791,8
Ecuador	2889,8
Alžeeria	2964,2
Makedoonia	3010,2
Tuneesia	3054,7
Valgevene	3132,1
Colombia	3264,4
Kasahstan	3417,0
Dominikaani vabariik	3474,9
Serbia	3484,7
Namiibia	3526,8

Tabel 6. Magistritöös analüüsitavate riikide rahvamajanduse kogutulu *per capita* 2005. aastal, 2005. aasta konstantne USD. Allikas: (Maailemapank, World DataBank World Development Indicators 2016).

Üheks valimi esinduslikkust mõjutavaks teguriks on fakt, et nende riikide välismaiste otseinvesteeringute sissevood osakaaluna sisemajanduse kogutoodangust moodustavad kogu maailma VOI voogudest ainult natuke üle 4%. Kui lisada analüüsi ka kõrgema

keskmise sisstulekuga (4 126—12 735 USD *per capita*) riigid, tõuseb nende osakaal ligi 30% peale, aga siis kasvab kaasatud riikide arv hüppeliselt. Üle 70% välismaisetest otseinvesteeringutest teevadki jõukad kõrge sissetulekuga OECDsse kuuluvad riigid omavahel, ja neid on umbes 30, st ülejäänud 30% uurimiseks peab vaatama 170 riiki, mis jäi käesoleva magistritöö ulatusest välja.

Empiirilise analüüsi läbiviimist tutvustab ja tulemusi uurib järgnev peatükk.

3. VÄLISMAISTE OTSEINVESTEERINGUTE DOONORRIIKIDE POLIITILISED MÕJUD SIHTRIIKIDELE

Selgitamaks, kuidas angloameerika või kontinentaalsest mudelist sõltuvad sihtriigi poliitilised ehk turuvälised näitajad, analüüsitakse järgnevalt magistritöö teises peatükis välja toodud muutujaid. Regressioonimudel koostati Field'i (2009) ja Toodingu (2014) materjalide põhjal. Regressioonanalüüs viidi läbi *Enter* meetodil ehk kõik muutujad sisestati korraga, sest andmete iseloom ei eelda astmelise või hierarhilise meetodi kasutamist. Empiirilise analüüsi tulemused näitavad, et ainuüksi välismaiste otseinvesteeringute summade suurust uurides ei saa teha järeldusi nende mõjust sihtriigile. Regressioonanalüüsi kirjeldustase jääb keskmiselt 6% juurde, kõige paremini ehk 30,5-protsendilise kindlusega seletavad Gini indeksi muutumist VOI vood koos kontrollmuutujatega. Samas on tulemused statistiliselt olulised, kuna pea kõigi sõltuvate muutujate puhul on $p < 0,05$. Järgnev peatükk vaatab tulemusi täpsemalt muutujate kaupa.

3.1. Tulemused

Enne tulemuste juurde liikumist peab kindlaks tegema, kas uuritavad andmed vastavad lineaarse vähimruutude regressioonanalüüsi läbiviimise eeldustele

Esmalt, muutujad peavad olema mõõdetavad kvantitatiivsel skaalal ning tulemuste tõlgendamise lihtsustamiseks liikuma ka samas suunas. Tähendab, muutujatel peavad olema arvulised väärtused ning ühe suurenemine peaks kaasa tooma ka teise suurenemise, näiteks investeeringute kasv tooma kaasa majandusvabaduse tõusu. Magistritöös analüüsitavad muutujad vastavad sellele eeldusele, sest investeeringute summad ja indeksite väärtused on kvantitatiivsed ning eeldatavalt kasvavad kui doonorriik on angloameerika ning on madalamad kui doonorriik pärineb kontinentaalsest süsteemist.

Teiseks, kuna analüüsitavaid riike on 27 ning igast riigist on andmed 12 aasta kohta, on uuritavate juhtumite arv muutujatel, millel pole puuduvaid väärtusi, 324, ja sellest

piisab üldistavate järelduste tegemiseks. Järgnev tabel näitab juhtumite arvu iga muutuja kohta:

	N	
	Kehtiv	Puuduv
Heritage Foundationi koondindeks	317	7
Fraser Institute'i koondindeks	294	30
Kollektiivläbirääkimiste allindeks	289	35
Gini indeks	200	124
Saksamaa VOI väljavood 2001-2012	324	0
USA VOI väljavood 2001-2012	324	0
KRT	324	0
Freedom House'i indeks	324	0

Tabel 7. Juhtumite arv muutujate lõikes. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Heritage Foundationi, Fraser Institute'i ja Freedom House'i andmete põhjal.

Küll aga ei vasta muutujad magistritöö analüüsis enamasti lineaarsuse ega homoskedastika eeldustele, muutujate väärtused hajuvusdiagrammil asuvad regressioonijoonest üsna kaugel ning hajuvad eri piirkondades eri kujuga.

Lineaarsuse ja homoskedastika eelduse paremini täitmiseks võiks andmed transformeerida, kuid see ei pruugi siiski alati soovitud tulemust anda. Seega lähtub magistritöö Fieldist (2009, 251), arvestades, et kui eeldused pole täidetud, ei saa regressioonanalüüsi tulemusi laiendada uurimuse valimist kaugemale, kuid see ei tähenda, et tulemused poleks olulised.

Prognoosijäägid ja -vead on kõigi muutujate puhul normaalselt jaotunud, jäädes tõenäosusdiagrammil (*P-P plot*) ennustatud joonele väga lähedale ning moodustades histogrammil enamasti ilusa kõvera. Erandlikke väärtusi nimetatud jooniste järgi ei esine. Muutujate vahel ei esine multikollineaarsust, varieeruvusindeks on kõigil 1 ümber ning tolerantsus $>0,1$.

3.1.1. Majandusvabadus

Majandusvabaduse indekse uurimise eesmärk magistritöös oli vaadata, kas välismaistel otseinvesteeringutel on üldse mõju sihtriigile. Kuna nii Fraser Institute'i kui Heritage Foundationi indeksid koondavad mitmeid näitajaid, sealhulgas turuvälistest tegutsejatest, võib neid kasutada poliitiliste mõjude analüüsis, kuid on ootuspärane, et uuritavad muutujad ei suuda ära seletada kogu indeksi varieerumist. Kirjeldustase jäi majandusvabaduse indekse puhul keskmiselt 8% juurde.

Magistritöö eeldab, et välismaiste otseinvesteeringute summade kasv sihtriiki tõstab selle majandusvabaduse indeksit. Hüpoteesi testimiseks viidi läbi regressioonanalüüs. Vaatame esmalt tulemusi Fraser Institute'i majandusvabaduse koondindeksi kohta.

	Keskmine	Standardhälve	N
Fraser Institute'i koondindeks	6,7102	,62260	294
USA VOI väljavood	2,342	5,7487	294
Saksamaa VOI väljavood	,738	3,9966	294
KRT	2,4950	,92904	294
Freedom House'i indeks	3,349	1,1887	294

Tabel 8. Kirjeldav statistika Fraser Institute'i majandusvabaduse indeksi kohta, sõltumatud muutujad USA ja Saksamaa VOI väljavood. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Fraser Institute'i ja Freedom House'i andmete põhjal.

Kõige olulisema kaaluga on mudelis Freedom House'i indeks ($\beta=0,194$; $p=0,001$), märkimisväärselt olulised on ka Saksamaa välismaiste otseinvesteeringute vood ($\beta=-0,151$; $p=0,009$); vähem USA välismaiste otseinvesteeringute vood ($\beta=-0,059$; $p=0,307$) ja rahvamajanduse kogutulu ($\beta=-0,066$; $p=0,254$). VOI voogude ja KRT standardiseeritud korrelatsioonikordajad on negatiivsed, tähendab, nende tõus langetab Fraser Institute'i koondindeksit.

Mudel	Standardiseerimata koefitsiendid		Standardiseeritud koefitsiendid	Sig.
	B	Standardviga	Beta	
1 (Konstant)	6,513	,136		,000
Saksamaa VOI väljavood	-,023	,009	-,151	,009
USA VOI väljavood	-,006	,006	-,059	,307
KRT	-,044	,039	-,066	,254
Freedom House'i indeks	,101	,030	,194	,001

Tabel 9. Regressioonikordajad ja statistiline olulisus, sõltuv muutuja Fraser Institute'i majandusvabaduse indeks, sõltumatud muutujad Saksamaa ja USA VOI väljavood. B – regressioonikordaja, Beta – standardiseeritud regressioonikordaja, Sig. – statistiline olulisus. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Fraser Institute'i ja Freedom House'i andmete põhjal.

Välismaistel otseinvesteeringutel on mõju Fraser Institute'i majandusvabaduse indeksile, dispersioonianalüüsi tulemused $F(4,289)=4,939$; $p=0,001$ näitavad statistiliselt olulist mõju. Mudeli kirjeldustase ($R^2=0,064$) seletab 6,4% majandusvabaduse indeksi muutumisest.

Heritage Foundationi muutujal on kõige vähem puuduvaid väärtusi sõltuvate muutujate seas, mis tähendab, et selle analüüsi tulemused on mõnevõrra esinduslikumad Fraser Institute'i majandusvabaduse indeksi analüüsist. Tulemused on aga üsna sarnased.

	Keskmine	Standardhälve	N
Heritage Foundationi koondindeks	59,2946	6,31657	317
USA VOI väljavood	2,240	5,6638	317
Saksamaa VOI väljavood	,687	3,8452	317
KRT	2,4915	,94947	317
Freedom House'i indeks	3,194	1,2807	317

Tabel 10. Kirjeldav statistika Heritage Foundationi majandusvabaduse indeksi kohta, sõltumatud muutujad USA ja Saksamaa VOI väljavood. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Heritage Foundationi ja Freedom House'i andmete põhjal.

Ka siin on kõige olulisema kaaluga Freedom House'i indeks ($\beta=0,268$; $p<0,001$), Saksamaa välismaiste otseinvesteeringute vood ($\beta=-0,106$; $p=0,053$) avaldavad enam mõju kui USA välismaiste otseinvesteeringute vood ($\beta=0,062$; $p=0,254$) ja rahvamajanduse kogutulu ($\beta=0,067$; $p=0,219$). Saksamaa VOI voogude

korrelatsioonikordaja on negatiivne, tähendab, selle tõus langetab Heritage Foundationi majandusvabaduse indeksit.

Mudel	Standardiseerimata koefitsiendid		Standardiseeritud koefitsiendid	Sig.
	B	Standardviga	Beta	
1 (Konstant)	53,933	1,279		,000
Saksamaa VOI väljavood	-,174	,090	-,106	,053
USA VOI väljavood	,069	,061	,062	,254
KRT	,445	,361	,067	,219
Freedom House'i indeks	1,320	,268	,268	,000

Tabel 11. Regressioonikordajad ja statistiline olulisus, sõltuv muutuja Heritage Foundationi majandusvabaduse indeks, sõltumatud muutujad Saksamaa ja USA VOI väljavood. B – regressioonikordaja, Beta – standardiseeritud regressioonikordaja, Sig. – statistiline olulisus. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Heritage Foundationi ja Freedom House'i andmete põhjal.

Välismaistel otseinvesteeringutel on mõju Heritage Foundationi majandusvabaduse indeksile, dispersioonianalüüsi tulemused $F(4,312)=7,481$; $p<0,001$ näitavad statistiliselt olulist mõju. Mudeli kirjeldustase ($R^2=0,088$) seletab 8,8% majandusvabaduse indeksi muutumisest.

Magistritöö hüpoteesi, et nii angloameerika kui kontinentaalsest süsteemist pärit välismaiste otseinvesteeringute korral majandusvabaduse indeksid tõusevad, ei saa lugeda tõestatuks. Standardiseeritud korrelatsioonikordajad Fraser Institute'i muutujal on negatiivsed, st VOI kasvu korral majandusvabaduse indeks hoopis langeb. Heritage Foundationi muutujal majandusvabaduse indeks tõuseb ainult USA VOI voogude korral, Saksamaa VOI korral siiski langeb. Sõltumatutel muutujatel peale Saksamaa VOI voogude on aga mõlemale indeksile sarnase suurusega mõjud:

	Fraser Institute'i koondindeks		Heritage Foundationi koondindeks	
	Beta	Sig.	Beta	Sig.
Saksamaa VOI väljavood	-0,151	0,009	-0,106	0,053
USA VOI väljavood	-0,059	0,307	0,062	0,254
KRT	-0,066	0,254	0,067	0,219
Freedom House'i indeks	0,194	0,001	0,268	0,000

Tabel 12. Sõltumatute muutujate mõju Fraser Institute'i ja Heritage Foundationi koondindeksitele. Beta – standardiseeritud regressioonikordaja, Sig. – statistiline olulisus. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Fraser Institute'i, Heritage Foundationi ja Freedom House'i andmete põhjal.

3.1.2. Kollektiivläbirääkimised

Angloameerika kapitalismi mudel eeldab, et töötajate ametiühingutesse kuulumise määr on madal ning Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste indeks nendes riikides on kõrge, tähendab, pigem koondunud ettevõtete haldusalasse keskse süsteemi asemel. VOI angloameerika süsteemist ehk magistritöö analüüsis Ameerika Ühendriikidest peaks seega aja jooksul sihtriigis kollektiivläbirääkimiste allindeksit tõstma. Kontinentaalne kapitalismi mudel seevastu eeldab, et töötajate ametiühingutesse kuulumise määr on kõrge ning Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste indeks nendes riikides on madal, tähendab, pigem koondunud kesksesse süsteemi iga eraldi ettevõtte asemel. VOI kontinentaalsest süsteemist ehk antud juhul Saksamaalt peaks seega aastate lõikes sihtriigis kollektiivläbirääkimiste indeksi langetama.

	Keskmine	Standardhälve	N
Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeks	6,7401	,98293	289
KRT	2,4998	,93414	289
Freedom House'i indeks	3,351	1,1926	289
Saksamaa VOI väljavood	,748	4,0303	289
USA VOI väljavood	2,383	5,7899	289

Tabel 13. Kirjeldav statistika Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeksi kohta, sõltumatud muutujad USA ja Saksamaa VOI väljavood. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Fraser Institute'i ja Freedom House'i andmete põhjal.

Regressioonanalüüsi tulemused näitasid, et suurimat mõju avaldab kollektiivläbirääkimiste indeksile rahvamajanduse kogutulu ($\beta=0,070$; $p=0,241$), natuke vähem VOI vood Saksamaalt ($\beta=0,036$; $p=0,550$). Freedom House'i indeks ($\beta=0,019$; $p=0,755$) ning VOI vood Ameerika Ühendriikidest ($\beta=-0,014$; $p=0,816$) on selle muutuja puhul kõige väiksema olulisusega; sõltumatud muutujad ei ole statistiliselt olulised kollektiivläbirääkimiste indeksi muutumise ennustajad.

Mudel	Standardiseerimata koefitsiendid		Standardiseeritud koefitsiendid	Sig.
	B	Standardviga	Beta	
1 (Konstant)	6,502	,222		,000
KRT	,074	,063	,070	,241
Freedom House'i indeks	,015	,050	,019	,755
Saksamaa VOI väljavood	,009	,015	,036	,550
USA VOI väljavood	-,002	,010	-,014	,816

Tabel 14. Regressioonikordajad ja statistiline olulisus, sõltuv muutuja Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeks, sõltumatud muutujad USA ja Saksamaa VOI väljavood. B – regressioonikordaja, Beta – standardiseeritud regressioonikordaja, Sig. – statistiline olulisus. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi, Fraser Institute'i ja Freedom House'i andmete põhjal.

Mudeli üldine kirjeldustase jääb väga madalaks ($R^2=0,007$) ning dispersioonanalüüs näitab muutujate vähest mõju kollektiivläbirääkimiste allindeksile $F(4,284)=0,490$; $p=0,743$.

Kokkuvõtteks, regressioonanalüüs Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeksi kohta ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi. Välismaiste otseinvesteeringute vood USAst hoopis langetavad ja vood Saksamaalt tõstavad sõltumatu muutuja väärtust. Seega ei leidnud hüpotees kinnitust ning mudel ei seleta üldiselt hästi Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeksi varieeruvust.

3.1.3. Sissetulekute ebavõrdsus

Regressioon sissetulekute ebavõrdsust mõõtvat Gini indeksi ja välismaiste otseinvesteeringute vahel ei pruugi anda tugevat tulemust, sest Maailmapank ei soovita Gini indeksi väärtusi eri riikides, ega isegi väärtuse muutumist aasta lõikes ühes riigis,

omavahel võrrelda indeksi koostamise metodoloogiat tõttu. Andmed põhinevad leibkondade uuringutel, mida koguvad riiklikud agentuurid ja Maailmapanga osakonnad ning nende meetodika erineb määral, mis ei võimalda selgelt võrrelda indeksi muutumist (Maailmapank, World DataBank World Development Indicators 2016). Lisaks on Gini indeksi kohta andmebaasis kõige rohkem puuduvaid väärtusi. Tähendab, peab arvestama, et regressioonanalüüsi tulemusi Gini indeksi kohta ei saa kindlasti üldistada magistritöö valimist kaugemale.

Välismaised otseinvesteeringud angloameerika süsteemist tõstavad magistritöö hüpoteesi järgi sissetulekute ebavõrdsust sihtriikides, sest USA Gini indeks on kõrge ning VOI kontinentaalsest süsteemist langetab magistritöö hüpoteesi järgi sissetulekute ebavõrdsust sihtriikides, sest Saksamaa Gini indeks on madal.

	Keskmine	Standardhälve	N
Gini indeks	41,761	10,9033	200
KRT	2,5820	,97919	200
Freedom House'i indeks	3,388	1,2486	200
USA VOI väljavood	2,023	5,0883	200
Saksamaa VOI väljavood	,773	4,7397	200

Tabel 15. Kirjeldav statistika Gini indeksi kohta, sõltumatud muutujad USA ja Saksamaa VOI väljavood. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi ja Freedom House'i andmete põhjal.

Regressioonanalüüsi tulemused näitasid, et suurimat mõju avaldab Gini indeksile Freedom House'i indeks ($\beta=0,535$; $p<0,001$); ja VOI vood Saksamaalt ($\beta=-0,170$; $p=0,005$) on statistiliselt olulised Gini indeksi muutuse ennustajad. Rahvamajanduse kogutulu ($\beta= -0,044$; $p=0,464$), ja VOI vood Ameerika Ühendriikidest ($\beta= 0,022$; $p=0,717$) avaldavad mõju palju vähem.

Mudel	Standardiseerimata koefitsiendid		Standardiseeritud koefitsiendid	Sig.
	B	Standardviga	Beta	
1 (Konstant)	27,409	2,581		,000
Saksamaa VOI väljavood	-,391	,138	-,170	,005
KRT	-,494	,673	-,044	,464
Freedom House'i indeks	4,674	,523	,535	,000
USA VOI väljavood	,047	,130	,022	,717

Tabel 16. Regressioonikordajad ja statistiline olulisus, sõltuv muutuja Gini indeks, sõltumatud muutujad USA ja Saksamaa VOI väljavood. B – regressioonikordaja, Beta – standardiseeritud regressioonikordaja, Sig. – statistiline olulisus. Allikas: autori arvutused Maailmapanga, UNCTADi ja Freedom House'i andmete põhjal.

Mudeli üldine kirjeldustase on hea ($R^2=0,305$) ning dispersioonianalüüs näitab muutujate tugevat mõju Gini indeksile $F(4,195)=21,422$; $p<0,001$.

Kuna standardiseeritud korrelatsioonikordaja on välismaiste otseinvesteeringute puhul Saksamaalt negatiivne ning USAst positiivne, leiab selle sõltuva muutuja korral tõestust hüpotees, et VOI vood kontinentaalsest süsteemist langetavad ning angloameerika süsteemist tõstavad Gini indeksi väärtust. Mudel on statistiliselt oluline ning hea kirjeldustasemega, kuid suurimat mõju avaldab Gini indeksile hoopis Freedom House'i indeks, mitte VOI vood. Lisaks ei saa Gini indeksile hüpoteesi tõestamisel tugevalt toetuda paljude puuduvate väärtuste ning hoiatuse tõttu seda aastate lõikes mitte analüüsida.

3.2. Järeldused ja arutelu

Välismaiste otseinvesteeringute mõju analüüsi kokkuvõtteks saab öelda, et tulemused lükkavad mõlemad magistritöö hüpoteesid ümber.

Välismaiste otseinvesteeringute voogude tõusu korral Fraser Institute'i majandusvabaduse indeks hoopis langeb. Heritage Foundationi majandusvabaduse indeks tõuseb ainult USA VOI voogude korral, Saksamaa VOI korral siiski langeb. Magistritöö esimene hüpotees ootas vastupidist tulemust.

Välismaiste otseinvesteeringute vood USAst hoopis langetavad ja vood Saksamaalt tõstavad Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeksi väärtust. Tõestust leidis hüpotees, et VOI vood kontinentaalsest süsteemist langetavad ning angloameerika süsteemist tõstavad Gini indeksi väärtust. Kuid regressioonanalüüsi tulemusi Gini indeksiga ei saa tugevateks lugeda paljude puuduvate väärtuste tõttu. Seega ei kehti kokkuvõttes ka magistritöö teine hüpotees.

Küll aga peaks teemat edasi uurima, sest majandusvabaduse indekseid mudeli kirjeldustase on keskmiselt 8% ja nii Fraser Institute'i kui Heritage Foundationi muutuja korral on tulemused statistiliselt olulised. Regressioonanalüüs Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeksi kohta ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi ning mudel ei seleta üldiselt hästi Fraser Institute'i kollektiivläbirääkimiste allindeksi varieeruvust. Kuid Gini indeksi muutumise mudel on statistiliselt oluline ning ka hea kirjeldustasemega. Seega on kindlasti võimalik mudelit täiustada või valimit laiendada mudeli üldistusvõime parandamiseks.

Vaatame järgnevalt veel huvitavaid leide analüüsitulemustest.

Esiteks, tugevat mõju avaldab muutujatele välismaiste otseinvesteeringute voogude suuruse kõrval hoopis Freedom House'i indeks. Selle statistiline olulisus oli pea kõikide sõltuvate muutujate korral väga suur.

Teiseks, välismaiste otseinvesteeringute mõjud mõlemale majandusvabaduse indeksile on sarnase suurusega, kuigi mõju suund erineb nii Fraser Institute'i ja Heritage Foundationi indeksite vahel kui Heritage Foundationi indeksi siseselt. Täheleb, kuigi kahe indeksi koostamise metoodika ja väärtused on erinevad, olid regressioonanalüüsi tulemused sarnased.

Fraser Institute'i ja Heritage Foundationi indeksite langus VOI voogude tõusu korral võib tähendada, et investeeringutel pole mõju sihtriikide majandusvabadusele, kuid arvestades indeksite koosnemist paljudest näitajatest ning regressioonimudeli madalat kirjeldustaset, on võimalik, et mudeli parandamine muudaks selle tulemusi.

Viimaseks, on tähelepanuväärne, et analüüsitava ajavahemiku keskele jääb VOI voogude plahvatusliku tõusu laine (vt Joonis 1). Aastasse 2006 jääbki punkt, kus kogu

maailma investeringute vood ületasid kolme triljoni piiri. Magistritöö ei uurinud täpsemalt, millest tekkis selline kasv – kas VOI sisenemisest paljudesse uutesse riikidesse või jõukate riikide omavaheliste investeringute tõusust. Kuna analüüsitud periood oli selles mõttes unikaalne, võiks üldistatavamate andmete saamiseks tulevastes analüüsides uuritavat ajavahemikku pikendada.

Peale vaadeldud indikaatorite saab edaspidistes uurimustes poliitiliste muutuste vaatlemiseks teatud muutujatega kvantitatiivselt mõõta ka sihtriigi maksukoormust, kaubanduspiiranguid, hariduse kvaliteeti ja kättesaadavust; lisaks uurida äri-, lepinguõiguse ja intellektuaalse omandi kaitse juhtumeid ning teadus- ja arendustegevuse toimimist.

Edaspidi võiks uurida ka samu muutujaid rohkemates riikides, kindlasti saaks tugevama tulemuse kaasates kõik 170 riiki, mis moodustavad 30% kogu maailma VOI voogude liikumisest. Arvatavasti jääb siiski keeruliseks kõigi nende kohta andmete kogumine ning magistritöö mudeliga sama täpset analüüsi ei saaks läbi viia just kahepoolsete investeerimisandmete puudumise tõttu.

KOKKUVÕTE

Magistritöö uuris, kuidas hargmaised ettevõtted, mis kuuluvad angloameerika ja kontinentaalse kapitalismi mudeli riikidesse, mõjutavad välismaiste otseinvesteeringute kaudu sihtriikide majandusvabadust ja sotsiaalseid muutujaid.

Välismaised otseinvesteeringud kui erakapitali liikumine, mis loob emafirmale vähemalt 10%-lise osaluse ettevõttes väljaspool kodumaad, on pika ajalooga, alates 20. sajandi algusest läbinud mitu tõusulainet ning kasvanud ülioluliseks nähtuseks rahvusvahelise kaubanduse kõrval.

Varasemad uurimused hargmaiste ettevõtete teemal on keskendunud hargmaistele ettevõtetele endale ja nende käitumisele sihtriigi valikul või käsitletud seoseid VOI ja kaubanduse ning rahvusvaheliste investeerimislepete vahel. Senine akadeemiline kirjandus keskendubki peamiselt ettevõtete käitumisele, majanduslikele ja õiguslikele aspektidele. Magistritöö lisab neile olulise mõõtmena turuvälised, sotsiaalsed ja poliitilised näitajad välismaiste otseinvesteeringute mõju analüüsi kaudu sõltuvalt doonorriigi kapitalismi mudelist.

Magistritöö võtab kokku uurimused põhjustest, miks hargmaised ettevõtted valivad laienemiseks ühe või teise sihtriigi ning poolt- ja vastuväited hargmaiste ettevõtete päritolu määramisele sõltuvalt nende peakorterit asukohast, maksude maksmise riigist, juhtivate töötajate rahvusest jm.

Autor lähtub Gilpini realistlikust teoriast, kus peamisteks tegutsejateks on hargmaiste ettevõtete, mittetulundusühingute ja rahvusvaheliste organisatsioonide kõrval siiski rahvusriigid. Sellest tulenevalt käituvad ka rahvusvahelise haardega ettevõtted üleilmastumise tingimustes ikka kodumaa majandussüsteemile sarnaselt.

Majandussüsteemidena defineeriti töös kapitalismi mudelid, täpsemalt angloameerika ja kontinentaalne kapitalism. Need erinevad ja vastanduvad omavahel mitmel viisil, millest üks olulisemaid on riigi sekkumine vaba turu toimimisse – angloameerika kapitalismis juhtub seda harva, kontinentaalses tihemini. Magistritöös olulised

erinevused on sissetulekute ebavõrdsus ja kuuluvus ametiühingutesse, lisaks vaadati mõlema süsteemi mõju majandusvabadusele.

Nimetatud muutujate liikumise mõõtmiseks koguti andmed indikaatorite kohta, mida analüüsiti vähimruutude regressiooni abil. Valim koosnes 27st riigist 12 aasta vältel, tähendab, iga muutuja kohta oli analüüsis 324 võimalikku juhtumit. Doonorriikidest esindas angloameerika mudelit USA ning kontinentaalset mudelit Saksamaa.

Kuna majandusvabaduse indeks mõlemas doonorriigis on kõrge, eeldas magistritöö, et välismaiste otseinvesteeringutega nii angloameerika kui kontinentaalsest kapitalismist tõuseb ka sihtriigi majandusvabadus. See hüpotees ei leidnud kinnitust, kuid andis statistiliselt olulisi tulemusi.

Teine hüpotees eeldas, et olenevalt doonorriigi kapitalismi mudelist mõjutavad investeeringud eri majandussüsteemist sihtriike erinevalt kuna sissetulekute ebavõrdsus on kõrgem angloameerika ja kuulumine kesksetesse ametiühingutesse kõrgem kontinentaalses kapitalismis. Sissetulekute ebavõrdsust näitav muutuja andis küll statistiliselt head tulemused, kuid on ise liialt piiratud tulemuste üldistamiseks valimist kaugemale. Ametiühingutesse kuulumist võrdlev kollektiivlääbirääkimiste muutuja ei andnud statistiliselt olulisi tulemusi. Seega lükkas andmeanalüüs mõlemad magistritöö hüpoteesid ümber.

Kuigi loodud mudel näitas statistiliselt olulist seost muutujate vahel, seletab see väikest osa kogu sõltuvate muutujate variatsioonist ning teemat võiks tulevikus edasi uurida.

ALLIKAD

- Bae, Johngeok, Shys-ger Chen, ja John J. Lawler. „Variations in human resources management in Asian countries: MNC home-country and host-country effects.“ *The International Journal of Human Resource Management* (Routledge) 9, nr 4 (August 1998): 653-670.
- Biglaiser, Glen, ja Joseph L. Staats. „Do Political Institutions Affect Foreign Direct Investment? A Survey of U.S. Corporations in Latin America.“ *Political Research Quarterly* (Sage Publications, Inc) 63, nr 3 (September 2010): 508-522.
- Blomström, Magnus, Denise Kohan, ja Robert E. Lipsey. *FDI In the Restructuring of the Japanese Economy*. Working Paper 7693, May, Cambridge: National Bureau of Economic Research, 2000.
- Blomström, Magnus, ja Ari Kokko. *The Impact of Foreign Investment on Host Countries: A Review of the Empirical Evidence*. Working Paper, Stockholm: Stockholm School of Economics, 1996.
- Blumenritt, Timothy P. „Foreign Subsidiaries’ Government Affairs Activities: The Influence of Managers and Resources.“ *Business & Society* (Sage Publications) 42, nr 2 (June 2003): 202-233.
- Boddewyn, Jean J. „Political Aspects of MNE Theory.“ *Journal of International Business Studies* (Palgrave Macmillan Journals) 19, nr 3 (1988): 341-363.
- Bognanno, Mario F., Michael P. Keane, ja Donghoon Yang. „The Influence of Wages and Industrial Relations Environments on the Production Location Decisions of U.S. Multinational Corporations.“ *Industrial and Labor Relations Review* (Sage Publications, Inc.) Vol. 58, nr No. 2 (Jan. 2005): 171-200.
- Braconier, Henrik, ja Karolina Ekholm. *Foreign Direct Investment in Central and Eastern Europe: Employment Effects in the EU*. Working Paper, Centro Studi Luca d’Aglia, 2002.

- Buck, Tervor, ja Azura Shahrim. „The Translation of Corporate Governance Changes across National Cultures: The Case of Germany.“ *Journal of International Business Studies* Vol. 36, nr No. 1 (Jan. 2005): 42-61.
- Büthe, Tim, ja Helen V. Milner. „The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?“ *American Journal of Political Science*, Oct. 2008: 741-762.
- Büthe, Tim, ja Helen V. Milner. „The Politics of Foreign Direct Investment into Developing Countries: Increasing FDI through International Trade Agreements?“ *American Journal of Political Science* (Midwest Political Science Association) Vol. 52, nr No. 4 ((Oct 2008): 741-762.
- Calvano, Lisa. „Multinational Corporations and Local Communities: A Critical Analysis of Conflict.“ *Journal of Business Ethics*, 2008: 793–805.
- Carr, Chris. „Are German, Japanese and Anglo-Saxon Strategic Decision Styles Still Divergent in the Context of Globalization?“ *Journal of Management Studies* 42, nr 6 (September 2005): 1155-1188.
- Cohen, Stephen D. *Multinational Corporations and Foreign Direct Investment*. New York: Oxford University Press, 2007.
- Colonomos, Ariel, ja Javier Santiso. „Vive la France! French Multinationals and Human Rights.“ *Human Rights Quarterly* (The Johns Hopkins University Press) Vol. 27, nr No. 4 (November 2005): 1307-1345.
- Dicken, Peter. *Global Shift: Mapping the Changing Contours of the World Economy. 5th Edition*. London: Sage Publications Ltd, 2007.
- Doremus, Paul N., William W. Keller, Louis W. Pauly, ja Simon Reich. *The Myth of the Global Corporation*. Princeton: Princeton University Press, 1999.
- Dreyhaupt, Stephan J. *Locational Tournaments in the Context of the EU Competitive Environment*. Dissertation, Frankfurt/Main: Deutscher Universitäts-Verlag, 2006.

- Dunning, John H., ja Sarianna M. Lundan. *Multinational Enterprises and the Global Economy*. Second Edition. Cheltenham, UK & Northampton, USA: Edward Elgar, 2008.
- Field, Andy. *Discovering Statistics Using SPSS: Third Edition*. London: Sage Publications, 2009.
- Freedom House. *Download FIW 2016 Data*. 2016.
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2016/download-fiw-2016-data>
 (kasutatud 12. aprill 2016. a.).
- . *Methodology: Freedom in the World 2016*. 2016.
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world-2016/methodology> (kasutatud 12. aprill 2016. a.).
- Gilpin, Robert. *Global Political Economy: Understanding the International Economic Order*. Princeton and Oxford: Princeton University Press, 2001.
- Gwartney, James, Robert Lawson, ja Joshua Hall. *2015 Economic Freedom Dataset, published in Economic Freedom of the World: 2015 Annual Report*. Fraser Institute, 2015.
- Hall, Peter A., ja David Soskice. *Varieties of Capitalism: the Institutional Foundations of Comparative Advantage*. New York: Oxford University Press, Inc., 2001.
- Hymer, Stephen Herbert. *The International Operations of national Firms: a Study of Direct Foreign Investment*. PhD Thesis, Cambridge, Massachusetts & London, England: MIT Press, 1976.
- IMF. *Foreign Direct Investment Trends and Statistics*. International Monetary Fund, 2003.
- ITUC. *ITUC Global Poll 2012*. Amsterdam: Anker Solutions, 2012.
- ITUC. *ITUC Global Poll 2014*. Amsterdam: Anker Solutions, 2014.
- Jacobs, Els M. *In pursuit of pepper and tea : the story of the Dutch East India Company*. Zutphen: Walburg Pers, 2009.

- Julius, DeAnne. *Foreign Direct Investment: the Neglected Twin of Trade*. Washington, DC: Group of Thirty, 1991.
- Lieten, G.K. „Multinationals and Development: Revisiting the Debate.“ *Social Scientist*, 1999: 27-46.
- Lipsey, Robert E. „Home and Host Country Effects of FDI.“ Working Paper 9293, NBER, Cambridge, Massachusetts, 2002.
- Maailmapank. „Glossary of AidFlows Terms.“ *World Bank*. 2016. <http://siteresources.worldbank.org/CFPEXT/Resources/299947-1266002444164/glossary.pdf> (kasutatud 27. veebruar 2016. a.).
- . *Why use GNI per capita to classify economies into income groupings?* 2016. <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/378831-why-use-gni-per-capita-to-classify-economies-into> (kasutatud 13. aprill 2016. a.).
- . *World DataBank World Development Indicators*. 2016. <http://databank.worldbank.org/data/reports.aspx?source=2&country=&series=B.X.KLT.DINV.CD.WD&period=#> (kasutatud 26. veebruar 2016. a.).
- OECD. *2015 Update of the Policy Framework for Investment*. 2016. <http://www.oecd.org/daf/inv/investment-policy/pfi-update.htm> (kasutatud 9. märts 2016. a.).
- . „DAC List of ODA Recipients.“ 2016. <http://www.oecd.org/dac/stats/daclist.htm> (kasutatud 1. märts 2016. a.).
- OECD. *OECD Guidelines for Multinational Corporations*. Paris: OECD Publishing, 2011.
- Ohmae, Kenichi. *The Borderless World: Power and Strategy in the Interlinked Economy*. New York: Harper Business, 1990.
- Pauly, Louis W., ja Simon Reich. „National Structures and Multinational Corporate Behavior: Enduring Differences in the Age of Globalization.“ *International Organization* Vol. 51, nr No. 1 (1997): 1-30.

Rodriguez, Peter, Donald S. Siegel, Amy Hillman, ja Lorraine Eden. „Three Lenses on the Multinational Enterprise: Politics, Corruption, and Corporate Social Responsibility.“ *Journal of International Business Studies* Vol. 37, nr No. 6 (Nov 2006): 733-746.

Scheve, Kenneth, ja Matthew Slaughter. „Foreign Direct Investment and Labor-Market Outcomes.“ *DG ECFIN Workshop, “Who Will Own Europe? The Internationalization of Asset Ownership in the EU Today and in the Future.* Brussels, 2003.

Strange, Susan. „States, Firms and Diplomacy.“ *International Affairs (Royal Institute of International Affairs 1944-)* (Wiley on behalf of the Royal Institute of International Affairs) Vol. 68, nr No. 1 (Jan 1992).

The Heritage Foundation. *2014 Index of Economic Freedom*. Washington: The Heritage Foundation, 2014.

—. *Explore the Data. All Index Data.* 2015. <http://www.heritage.org/index/explore?view=by-region-country-year> (kasutatud 6. jaanuar 2015. a.).

Tooding, Liina-Mai. *Regressioonimudelid*. K. Rootalu, V. Kalmus, A. Masso ja T. Vihalemm (toim.). 2014. <http://samm.ut.ee/regressioonanalyyis> (kasutatud 22. aprill 2016. a.).

UNCTAD. *Bilateral FDI Statistics.* 2013. <http://unctad.org/en/Pages/DIAE/FDI%20Statistics/FDI-Statistics-Bilateral.aspx> (kasutatud 15. märts 2016. a.).

UNCTAD. *Foreign Direct Investment in LDCs: Lessons Learned from the Decade 2001-2010 and the Way Forward*. New York and Geneva: United Nations, 2011.

UNCTAD Investment Policy HUB. *Reforming the IIA Regime - a Stocktaking*. 1. märts 2016. a. <http://investmentpolicyhub.unctad.org/News/Hub/Home/469> (kasutatud 9. märts 2016. a.).

UNCTAD. *The Role of International Investment Agreements in Attracting Foreign Direct Investment to Developing Countries*. New York and Geneva: United Nations, 2009.

—. *UNCTAD Interactive Database of FDI Statistics*. 10. veebruar 2015. a. <http://unctadstat.unctad.org/wds/TableViewer/tableView.aspx> (kasutatud 26. veebruar 2016. a.).

UNCTAD. *World Investment Report. Global Value Chains: Investment and Trade for Development*. New York and Geneva: United Nations, 2013.

UNCTAD. *World Investment Report: Reforming International Investment Governance*. New York and Geneva: United Nations, 2015.

UNCTAD. *World Investment Report: Transnational Corporations, Agricultural Production and Development*. New York and Geneva: United Nations, 2009.

Vernon, Raymond. *Sovereignty at Bay: the Multinational Spread of US Enterprises*. New York: Basic Books, 1971.

SUMMARY

Influence of Multinational Companies on International Politics: Effect of Model of Capitalism of Donor Country on Host Country

Annika Laimets

The primary purpose of this thesis is to research whether multinational companies influence international politics by causing changes in host countries of foreign direct investment (FDI). The second hypothesis assumes that the model of capitalism the donor country follows is relevant to social and economic policy development in the host country.

The thesis examined how multinational enterprises (MNEs) belonging to either the Anglo-Saxon or Continental model of capitalism influence the economic freedom and social variables of host countries through foreign direct investment.

FDI as the transfer of private capital that creates for the MNE a share of at least 10% in a subsidiary outside the home country, has rather a long history. Since the beginning of the 20th century it has had multiple periods of growth and become an important phenomenon alongside international trade.

Earlier research about multinational enterprises has been focused on MNEs themselves and their behaviour in host country selection, or on connections between FDI and trade or international investment treaties. Previous academic writing on the subject emphasises the behaviour of the company, its economic and legal aspects. The master's thesis adds to this the important dimension of non-market social and political measures by analysing the influence of foreign direct investment on the host country depending on the model of capitalism the donor country follows.

The thesis summarises research on the reasons that MNEs choose one or another country for their subsidiaries, and arguments for and against determining the origin of MNEs based on the location of their headquarters, nationality of managers, etc.

The author establishes Gilpin's realist theory as the basis of international politics. It believes nation states to be the primary actors beside MNEs, NGOs and international

organisations. Subsequently, international enterprises are believed to behave according to the economic system of their home country.

The economic system is defined in the thesis as models of capitalism, particularly Anglo-Saxon and Continental capitalism. They differ and contrast in many ways, a most important one being whether the state interferes with the functioning of the free market – in Anglo-Saxon capitalism rarely, in Continental capitalism more often. Considered important differences in the thesis are income inequality and trade union density, also the effect of both models on economic freedom of host countries.

To measure changes in said indicators, data was gathered on variables and analysed using ordinary least squares regression analysis. The sample consisted of 27 countries across 12 years, making the number of possible cases per variable 324. The Anglo-Saxon model was represented by the United States and the donor country representing Continental capitalism was Germany.

Since the indices of economic freedom are high in both donor countries, the assumption was that the level economic freedom in host countries rises with FDI from either model of capitalism. This hypothesis was not confirmed, but gave statistically significant results.

The second hypothesis anticipated a difference in the way FDI from either model of capitalism influences the host country since income inequality is higher in the Anglo-Saxon model and trade union density is higher in the Continental model. The variable of income inequality gave statistically relevant results, but is itself limited to generalise the results further than the sample. The collective bargaining variable that compares the functioning of trade unions, did not yield statistically significant results. Therefore, the data analysis disproved both thesis hypotheses.

Although the model created showed statistically significant relationships between the variables, it explains only a small part of the whole variation of the indicators and the topic should be further investigated.

LISAD

Lisa 1

Välismaiste otseinvesteeringute doonorriikide esinemissagedus magistritöö sihtriikides

Riik	Esinemiskordi	Kokku	Kapitalismi mudel
USA	17	24	angloameerika
UK	7		
Holland	5	20	kontinentaalne
Prantsusmaa	5		
Saksamaa	5		
Hispaania	5		
Mehhiko	4	39	
Kanada	4		
Itaalia	3		
Austria	3		
Brasiilia	3		
Jaapan	3		
AÜE	3		
Venemaa	2		
Panama	2		
Singapur	2		
Luksemburg	2		
Türgi	1		
Hong Kong	1		
Korea	1		
Hiina	1		
Sloveenia	1		
Kreeka	1		
Küpros	1		
Ukraina	1		

LIHTLITSENTS

Mina, Annika Laimets,

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Hargmaiste ettevõtete mõju rahvusvahelises poliitikas: sihtriigi sõltuvus doonorriigi kapitalismi mudelist,

mille juhendaja on Raul Toomla,

1.1. reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;

1.2. üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.

2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.

3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 23.05.2016